

NADER

DANKBAAR
GEREFORMEERD

#1

JAARGANG 30
JANUARI 2023

BEKEKEN

WOORD & WERELD MAGAZINE

Pijler en fundament

Hoe God zich openbaart

God is Vader

Gewetensnood

Redactioneel

Een nieuw jaar

Brengt een nieuw jaar zoveel nieuws?
In elk geval weer dit nieuwe nummer van Nader Bekeken. Maar dat ontvangt u elf maanden per jaar.
Wat is er nieuw aan een nieuw jaar?

In dit nummer treft u aan:
Een nieuwe rubriek: de serie Leer en leven, waarin we de twaalf artikelen uit de Apostolische Geloofsbelijdenis behandelen, iedere twee maanden. Ds. Rinie van Reenen uit Urk schrijft over God de Vader de Almachtige, Schepper van hemel en aarde.

Wat is er nog meer nieuw?
Ik mag u een nieuwe redacteur voorstellen. Medewerker Balten Pieter Hagens is getreden tot de redactie. Hij heeft al geregeld voor ons geschreven. En hij deed redactiewerk voor de cahiers. We heten hem in dit nummer welkom in de redactie van het blad en hopen op een vruchtbare samenwerking.

Dit nummer bevat een register om zaken terug te kunnen zoeken in de afgelopen jaargang. Marja Zwikstra die ons in 2022 ontviel had jarenlang de samenstelling ervan als haar vaste taak. Bauke Seldenthuis nam die over.

We wensen u een gezegend jaar toe. Al klinkt voor velen van ons toch wel wat spanning in dat jaartal 2023... Het jaartal van de kerkfusie waar we nogal gereserveerde gedachten over uiten. Ook in dit nummer.

En bij elk nieuw jaar denk en zeg ik het: zou de Here heel dit komende jaar nodig vinden? In januari advent niet vergeten ...

Kees van Dijk

2	REDACTIONEEL KEES VAN DIJK
3	SCHRIFTLICHT God geniet ervan genade te geven HENK DROST
6	ACTUEEL Van belijdende kerk naar gespreksgroep BART VAN EGMOND
11	COLUMN Grensoverschrijdend gedrag RUFUS POS
12	THEMA De Bijbel – het boek van God en mensen? 1. Openbaringsleer SIPKE ALSERDA
18	WOORDWAARDE Optimistische woorden GERT KWAKKEL
21	REGISTER OP JAARGANG 29 - 2022
23	LEER EN LEVEN Introductie REDACTIE God – als Vader beleden, bestreden en gebleven! RINIE VAN REENEN
29	NIEUW CAHIER Getuigen met Guido de Brès BALTEN PIETER HAGENS
30	GELEZEN • De kern van het Evangelie PIET DE VRIES • Hoed en rand ANDRÉ BAS
38	UIT ANDERE BLADEN • Verontruste GKv-ers – waarheen? • Bavinck en Douma PERRY STORM
44	GEDICHT Het anatomisch verslag. Rutger Kopland GERT SLINGS

*Nieuw licht
op een bijbelgedeelte*

God geniet er van genade te geven

*Ja, Vader, want zo was het
Uw welbehagen.*

(Mattheus 11:26, HSV) ▶

John Linnell, *Johannes de Doper*

Vader in de hemel wordt er blij van als Hij Zijn Zoon op aarde aan het werk ziet gaan

Als Jezus in Israël op ongeloof stuit, spreekt Hij forse woorden tegen de steden waarin de meeste krachten (!!)

waren gedaan. Als die dingen bijvoorbeeld gebeurd waren in de stad van de grootste smerigheid – Sodom – hadden ze zich bekeerd en was de stad niet weggevaagd in Gods toorn. Maar Kapernaüm – zijn woonplaats¹ – Kapernaüm dat zoveel van Jezus gezien had, bekeerde zich niet tot Jezus. Het is vreselijk voor Jezus. Het zijn de mensen die Hij goed had leren kennen, zijn vrienden, familie, burenen. Het oordeel is hard. Dan gaat Hij in gebed naar Zijn hemelse Vader. Wat zegt Hij? Dat is vreemd. Je zou in het gesprek met Vader wel teleurstelling verwacht hebben. Je zou denken dat Hij Zijn boosheid met Zijn Vader

gedeeld had. Maar je hoort niks van teleurstelling in dat gebed, ook geen boosheid, alleen maar dankbaarheid. *'In die tijd' (het is dus een reactie op het voorgaande!) 'antwoordde Jezus en zei: Ik dank U, Vader, Heere van de hemel en van de aarde, dat U deze dingen voor wijzen en verstandigen verborgen hebt, en ze aan jonge kinderen hebt geopenbaard. Ja, Vader, want zo was het Uw welbehagen.'*

Hij ziet Gods bijzondere plan aan de dag treden als er rond Hem geloof en ongeloof aan het licht komen. Het is bijzonder als je erop let wie God wil redden. God heeft er plezier in mensen te redden die het uit zichzelf niet en nooit redden (en dat beseffen). Niet de mensen die zelf al een heel eind gekomen zijn in geleerdheid en geloof wil Hij redden, maar zijn liefde wil schitteren in de redding van kleintjes.

Eudokia

Welbehagen (eudokia) gaat over iets waar God van geniet. Hij wordt er blij van. Dat gebeurt als Vader in de hemel zijn Zoon op aarde aan het werk ziet gaan. Eindelijk, eindelijk iemand die is zoals Hij het bedoelt. Eindelijk, eindelijk iemand die zal doen wat Hij wil. Na de doop van Jezus klinkt het uit de hemel: 'Dit is Mijn geliefde Zoon, in Wie Ik Mijn welbehagen heb!'² Gods welbehagen is dat Hij er van geniet.

Als de engelen zingen dat God in mensen een welbehagen heeft, bedoelen ze dat God er van geniet mensen te gaan redden. Ze kunnen dat niet zingen van hun eigen soortgenoten, de gevallen engelen. In gevallen engelen heeft God geen welbehagen.³ De engelen loven – net als Jezus – de stijl van Gods aanpak: 'in mensen een welbehagen'!!

Als Jezus dit woord gebruikt, gaat het niet over het verschil tussen engelen en mensen, maar gaat het om het verschil tussen mensen en mensen.

Er zijn mensen die zichzelf zeer wijs en verstandig vinden. God verbergt voor hen Zijn genade. En er zijn mensen die klein van zichzelf denken en denken dat ze niks waard zijn voor God. God opent hun ogen voor genade.

Welbehagen en uitverkiezing

Er wordt nogal eens gedacht dat Gods welbehagen en Gods uitverkiezing hetzelfde zijn. Het heeft natuurlijk heel veel met elkaar te maken, maar het is niet hetzelfde.

Gods welbehagen gaat over wat God graag doet. Dat is Zijn gevoel om zo te zeggen. Het geeft Hem een fijn gevoel – om het eens modern te zeggen. Gods verkiezing is de keus die God dan maakt. Dat is een gevolg van wat Hij graag doet.

1 Mattheus 4:13.

2 Mattheus 3:17.

3 Hebr. 2:16.

4 Dordtse Leerregels hfdst. 1, art. 7; zie verder o.a. hfdst. 3-4, art. 7.

5 Deuteronomium 7:7-8.

6 1 Korintiërs 1:18-25.

7 1 Korinthe 1:21.

8 Lucas 10:21 is de paralleltekst van Mattheus 11:26. In beide laat Jezus zijn reactie horen op Vaders werk: zowel op verbergen als op openbaren; zie ook Mattheus 16:17.

9 Dordtse Leerregels hfdst. 1, art 15.

Het verschil tussen Gods emotie (welbehagen) en keus (verkiezing) wordt in de Dordtse Leeregels zuiver aan gevoeld en weergegeven:

De(ze) uitverkorenen zijn niet beter dan anderen en zij hebben evenmin enig recht op Gods liefde, omdat zij met alle mensen aan de ellende prijsgegeven zijn. Alleen uit genade zijn zij in Christus uitverkoren overeenkomstig het vrije welbehagen van Gods wil. God heeft Christus ook van eeuwigheid tot Middelaar en Hoofd van alle uitverkorenen en tot fundament van het heil gesteld. En om hen door Christus te behouden, besloot God tegelijk deze uitverkorenen aan Hem te geven en met kracht tot de gemeenschap met Christus te roepen en te trekken door zijn Woord en Geest⁴

God kiest wat voor mensen onbelangrijk is. Dat doet Hij graag. Dat is zijn werkwijze. Niet de oudste maar de kleinste, niet Ezau, maar Jakob. Let maar eens op als u de Bijbel leest: die manier van werken van onze God zie je heel vaak terug. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de keus van God voor het volkje Israël.⁵ Als Hij echt een imponerend volk had willen uitkiezen, was er keus genoeg: Egypte, Babel, noem maar op. Maar God koos het zwakke, het kleine, Hij koos Israël. Waarom doet Hij dat graag?

Glorie aan God

Alleen God de eer! Dat is de bedoeling van Gods manier van werken. Paulus schrijft aan de Korintiërs – in die Griekse wereld waar men de wijsheid – sofia – zo hoog heeft, dat God de wijsheid van de wereld dwaas

Alleen God de eer!

Dat is de bedoeling van Gods manier van werken

maakt, opdat niemand zal roemen in wijsheid, maar in Hem.⁶

‘Heeft God niet de wijsheid van deze wereld dwaas gemaakt?’⁷

Wijsheid is niet wat wij tegenwoordig wetenschap zouden noemen. Het gaat hier niet over wetenschap in het algemeen, maar over een bepaald soort wijsheid, nl. dat de mens zich denkt te redden zonder Christus. Denk aan bepaalde filosofieën die uitgaan van de kracht van de mens. Dat brengt je geluk. Je moet het zelf maken. Zo dachten ook de Schriftgeleerden in Israël de wijsheid in pacht te hebben. Dit is hun wijsheid: het leven volgens alle wetjes die ze bedacht hebben zal ze bij God brengen. Dat kan wel zonder een Messias. Die wijsheid werd hun ondergang

Gods welbehagen zien

‘Ja, Vader, want zo was het Uw welbehagen.’

Wat?

‘Dat U deze dingen voor wijzen en verstandigen verborgen hebt, en ze aan jonge kinderen hebt geopenbaard.’

God verbergt en Hij openbaart.

Hoe dan?

Dat weten we niet. Dat is Gods geheim.

Gods welbehagen komt aan het licht als je ziet hoe mensen reageren. Zo gaat Jezus er op aarde ook mee om.

Als Kapernaüm niet wil geloven, zegt Jezus dat Vader het *verbergt*.

Als zijn discipelen positief rapporteren, zegt Jezus dat Vader Zijn heil ‘aan jonge kinderen heeft geopenbaard’.⁸

Iedereen mag komen. Iedereen wordt genodigd: ‘Kom naar Mij toe, allen die vermoeid en belast zijn, en Ik zal u rust geven’.

Wat doe je ermee? Eerst is de keus is aan u. Zo wordt duidelijk wat Gods welbehagen is. Ook wordt zo duidelijk wat Gods keus is. ■

‘Het voorrecht van derze eeuwige en onverdiende genade van onze uitverkiezing wijst de Heilige Schrift ons bovenal aan, wanneer zij verder getuigt, dat niet alle mensen zijn uitverkoren. Sommigen is God namelijk in zijn eeuwige uitverkiezing voorbijgegaan. Dit zijn de mensen over wie God naar zijn volkomen vrij, rechtvaardig, onberispelijk en onveranderlijk welbehagen besloten heeft, hen in de gemeenschappelijke ellende te laten, waarin zij zichzelf door hun eigen schuld gestort hebben.’⁹

Van belijdende kerk naar gespreksgroep

Johannes Bosboom, *Kerk van Arnhem* (detail)

In de toekomstige kerkorde en het nieuwe bindingsformulier van de toekomstige NeGK wordt hoog opgegeven van Gods Woord,¹ maar het gezag van de gereformeerde belijdenis wordt (vaak) in het midden gelaten. Wat zit daarachter?

In dit artikel wil ik een poging doen om dat te verklaren.

Ik zet drie stappen. Eerst verhelder ik de relatie tussen Gods Woord en de belijdenis volgens de gereformeerde opvatting. Daarna laat ik zien wat er op dit punt verandert in de NeGK. Tot slot probeer ik te verklaren hoe dit komt. Ik sluit af met de conclusie dat relativisering van de belijdenis een veranderde visie impliceert op het Schriftgezag.

De waarheid leren kennen

God laat wereldwijd het evangelie verkondigen, de goede boodschap over het verlossingswerk van de Here Jezus. Dat doet Hij omdat Hij wil, zegt Paulus, dat alle mensen gered worden en de waarheid leren kennen (1 Tim. 2:6). Gered worden en de waarheid leren kennen horen dus bij elkaar. Wij worden gered doordat wij de waarheid over Jezus Christus leren kennen en geloven. Deze eenvoudige uitspraak van de apostel Paulus impliceert twee dingen.

Ten eerste dat er een waarheid is die God ons heeft geopenbaard (en die vastgelegd is in de Schriften). Die waarheid bestaat buiten ons, verandert niet en is genoeg voor alle mensen van alle tijden en plaatsen. Ze is bestemd voor al die mensen die God wil redden. Uit alle volken en culturen en historische omstandigheden.

Het tweede is dat God een doel heeft met het laten verkondigen van die waarheid. Namelijk dat wij die leren *kennen*. Dat wil zeggen: inhoudelijk kennen, erkennen en aanvaarden. God wil niet dat die waarheid ongrijpbaar blijft voor ons, dat wij er met onze interpretaties naar moeten tasten. Hij staat er garant voor dat wij die kunnen kennen met ons verstand. Hij heeft onze taal zo gemaakt, dat daarin zijn waarheid aan ons gecommuniceerd kan worden. Hij heeft dus de mogelijkheid om Hem en zijn wil te leren kennen in de schepping gelegd.²

En nu is het Gods Geest die ervoor zorgt dat wij ons aan die waarheid van God – die voor ieder mens te begrijpen is – gewonnen geven.³ Dat is geloven. Met ons hart 'ja en amen' zeggen op het duidelijke Woord van God, in het bijzonder op de belofte van het evangelie. Geloven is gehoorzaam worden aan de waarheid (1 Petr. 1:22).

De waarheid belijden

De heilige Geest brengt mensen niet alleen tot geloof in Christus, maar zorgt er ook voor dat wij gaan uitkomen voor wat wij over Hem geloven (Rom. 10:10, 1 Petr. 3:15). We gaan het geloof belijden. Dit belijden is niet zozeer een expressie van onze ervaring met het Woord van God. Het is het getuigen van de *waarheid* die God ons in zijn Woord heeft geopenbaard. In het Nieuwe Testament staat het in een juridische context. Het gaat erom dat de wereld de waarheid over Jezus erkent, namelijk dat Hij de Messias is. Eerst is Hij miskend en daarom gekruisigd. Maar God heeft Hem uit de doden opgewekt. Zo wees Hij Jezus aan als wie Hij werkelijk was: de Messias. Daarvan getuigen zijn apostelen, die Hem hebben gezien. En ze doen dat opdat iedereen zijn miskenning van Jezus opgeeft en gaat erkennen dat Jezus inderdaad de Messias is.

Belijden gaat dus over uitkomen voor de waarheid tegenover de leugen. De kerk is dan ook 'pijler en fundament van de waarheid' (1 Tim. 3:15).⁴ Zij verkondigt maar geen meningen over Jezus of interpretaties van zijn verhaal. Het is haar taak de waarheid over Jezus uit te dragen en alles wat daarmee

in strijd is te verwerpen. En als God haar die taak geeft, kán zij dat ook doen. Daar staat Hij zelf garant voor. Gods eigen Woord kan in woorden van feilbare mensen betrouwbaar worden samengevat en nagesproken. Daarin blijkt juist hoe Gods Geest ons denken en onze taal in dienst neemt voor zichzelf. 'Ons kreuuurlijk verstaan en vertolken (symboliseren) houdt dan Gods krachten niet tegen, maar ze geeft die door.'⁵

Belijden gaat over uitkomen voor de waarheid tegenover de leugen. De kerk is dan ook 'pijler en fundament van de waarheid'

Natuurlijk blijft het belijden van mensen altijd mensenwerk. Daarom staat de belijdenis altijd onder de Schrift. Ze moet daaraan getoetst worden. Nooit mag de belijdenis iets zelfstandigs worden los van de Bijbel. Maar je mag Schrift en belijdenis ook niet tegen elkaar uitspelen. Zo van: het gaat om de leer van de Bijbel. En de belijdenis is maar een menselijke, historisch bepaalde verwoording. Alsof Gods Woord per definitie op afstand komt te staan als het ingaat

1 KO artikel A2.1 vormt hierop trouwens een uitzondering, want daarin wordt open gehouden dat er een verschil is tussen Gods Woord en de Bijbel.

2 Carl Trueman, *The Creedal Imperative*, Crossway, Wheaton, 2012, p. 57-60.

3 Ik ga hier voorbij aan die gevallen waarin God op een andere manier werkt, omdat er geen sprake is van functionerend gehoor of verstand. De normale weg waarin mensen gered worden is door het horen van het Woord van God, maar God is zelf aan die weg niet gebonden.

4 Een pilaar en fundament ondersteunen respectievelijk het dak en het gebouw. Zo moet de kerk de waarheid van het evangelie steunen en dragen. Ik volg hier de uitleg van William Hendriksen, *I-II Timothy and Titus*, Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1976, p. 136.

5 J.R. Wiskerke, *De strijd om de sleutel der kennis*, Vuurbaak, Groningen, 1978, p. 91. Wiskerke geeft hier een bespreking van Deut. 30:14: 'Maar zeer dichtbij u is het woord, in uw mond en in uw hart, om het te betrachten.'

in ons bewustzijn, ons denken en onze taal. Integendeel. God heeft zijn Woord gegeven om door ons *gekend, aanvaard en nagesproken* te worden. In het trouwe belijden van de kerk blijkt dat God haar zijn Woord heeft laten aanvaarden. Maar daarom is het omgekeerde ook waar: waar het belijden van de kerk geproblematiseerd wordt (vaak met als slogan: de Bijbel alleen!⁶), zonder dat aangetoond wordt waar dat belijden niet overeenstemt met Gods Woord, is dat vaak een signaal dat er weerstand is tegen het Woord zelf.

Wel de Schrift, niet de belijdenis

Hoe wordt nu in de nieuwe kerkorde, en breder in synodestukken, gesproken over de relatie tussen Schrift en belijdenis?

Het valt op dat in het nieuwe bindingsformulier niet langer wordt uitgesproken dat de gereformeerde belijdenissen in al hun delen met Gods Woord overeenstemmen.⁷ De predikant bindt zich 'aan de leer van de Bijbel' en 'toetst zijn spreken aan het belijden van de kerk'. Maar er wordt niet bij gezegd hoe de leer van de Bijbel en het belijden van de kerk zich tot elkaar verhouden. Je zou het ook zo kunnen zeggen: formeel wordt het gezag van de Schrift aanvaard. Maar als het dan gaat om *wat* de Schrift ons leert (het materiële Schriftgezag), wordt niet langer gezegd dat de gereformeerde belijdenissen daarvan een betrouwbare weergave bieden.

Iets vergelijkbaars keert terug in een brief die de Werkgroep Toekomstige Kerkorde stuurde naar de synode van Goes (2020) bij het aanbieden van het concept van de nieuwe kerkorde. In die brief wijst zij erop dat de hartelijke binding aan de gereformeerde belijdenissen in de kerken afneemt. Er leven bezwaren, zowel tegen het taalkleed als tegen de inhoud ervan. Niet alleen bij gewone kerkleden, maar ook bij ambtsdragers. Tegen de achtergrond van wat ik hierboven schreef over de relatie tussen Schrift en belijdenis, zou dit betekenen dat de binding aan Gods eigen Woord in geding is. De gereformeerde overtuiging is immers dat we in de aangenomen belijdenissen Gods Woord naspreken. Je zou dan zeggen: er is bekering nodig. We moeten er weer op inzetten dat kerkleden en ambtsdragers de gereformeerde leer leren kennen en omarmen. Want vervreemding daarvan is vervreemding van Gods eigen Woord. Toch is dat niet de conclusie die de WTK trekt. De werkgroep schrijft:

'De brieven van de apostelen zijn er in het onderwijs aan hun leerlingen en leiders van de gemeenten vol van: Houd je aan

*onze heilzame woorden, aan de betrouwbare boodschap die in overeenstemming is met de heilzame leer (1 Tim. 1:10, 6:3, 2 Tim. 1:13, 4:3, Tit. 1:9, 13, 2:1). Dat borgden de gereformeerde kerken met de kerkordelijke bepaling van binding aan de leer van de kerk in de belijdenisgeschriften. Door allerlei ontwikkelingen is veel minder duidelijk te zien hoe die twee samenvallen: de gezonde, heilzame leer van de Schriften en de vertolking daarvan in belijdenisgeschriften die eeuwen geleden zijn opgesteld.'*⁸

De werkgroep gaat er hier vanuit dat men zich in de kerken wel graag wil binden aan de gezonde Bijbelse leer, maar dat er onzekerheid is over de vraag of die leer nog wel adequaat wordt 'vertolkt' door de gereformeerde belijdenisgeschriften. Kennelijk kan men niet meer ronduit zeggen dat deze belijdenissen in al hun delen met Gods Woord overeenstemmen. De vraag waarom dat niet kan, blijft echter onbeantwoord. Onze voorouders zouden zeggen: je moet daarvoor met bewijzen uit de Schrift komen. Maar dat wordt hier niet gedaan. Kennelijk is de moeite met de belijdenis geen uitkomst van Schriftonderzoek. De tekst van de brief suggereert dat die moeite iets te maken heeft met het feit dat deze belijdenisgeschriften eeuwen geleden zijn opgesteld. Maar ook dat blijft vaag.

Er wordt uitgesproken dat de binding aan de leer van de Schrift belangrijk is. Maar als dan de vraag moet worden beantwoord of de belijdenissen de Schrift betrouwbaar naspreken, wordt ruimte gegeven voor twijfel

Wat hier in elk geval wel gebeurt is dit: er wordt uitgesproken dat de binding aan de leer van de Schrift belangrijk is. Maar als dan de vraag moet worden beantwoord of de belijdenissen de Schrift betrouwbaar naspreken, wordt ruimte gegeven

voor twijfel. Hier gebeurt iets soortgelijks (maar dan nog explicieter) als in het verbindingsformulier. Formeel wordt het gezag van Gods Woord aanvaard. Maar als het gaat om de vraag wát Gods Woord ons dan leert (het materiële gezag) dan wordt er een terugtrekkende beweging gemaakt. Of de gereformeerde belijdenissen ons dat nog adequaat vertellen, wordt betwijfeld.

Het loslaten van de gereformeerde belijdenis wordt dan ook niet meer gezien als het loslaten van Gods Woord zelf. De noodzaak van bekering wordt dan ook niet verwoord. Wel is er een commissie ingesteld die moet onderzoeken hoe de binding aan de leer van de Schrift op een nieuwe manier vorm kan krijgen.⁹ Een opdracht met een open einde.

Wat zit hierachter?

Hoe komt het dat men zegt zich graag te willen binden aan Gods Woord, maar relativerend spreekt over de binding aan de gereformeerde belijdenis? Ik doe een poging om dit te verklaren.

Hierachter zit een soortgelijke beweging als die dr. Gert van den Brink heeft geanalyseerd in het rapport *Elkaar van harte dienen*. Daarin wordt gezegd: de Bijbel heeft goddelijk gezag. Dat aanvaarden we allemaal. Alleen, geen exegetische synode of confessie mag de betekenis van de Schrift definitief vastleggen.¹⁰ Als je dat doet, verhef je namelijk je eigen uitleg tot het niveau van Gods Woord. En dat mag niet, want alleen de Schrift heeft gezag. Dat klinkt heel gereformeerd. Maar dit betekent in feite dat we nooit kunnen zeggen: dit leert de Schrift. Of: deze uitleg is in overeenstemming met de Schrift, en die wijkt ervan af. Het formele gezag van de Schrift wordt erkend, maar het materiële gezag van de Schrift komt in de lucht te hangen. Eigenlijk wordt gezegd dat we de inhoudelijke betekenis van de Schrift niet betrouwbaar kunnen kennen en vastleggen. Want zodra wij de Schrift gaan lezen en uitlegen wordt die 'ingekapseld' in onze subjectiviteit.¹¹

Wat zijn daarvan de gevolgen? Dat ons geloof geen vaste inhoud meer heeft. En dat het belijden van de kerk niet meer is dan een menselijke interpretatiepoging te midden van vele andere. Bovendien moet dat belijden ook steeds veranderen. Want zodra je een menselijke uitleg van de Schrift vastlegt, ben je de Schrift zelf kwijt en houd je alleen maar een menselijke mening over. Op deze manier kan de kerk geen 'pijler en fundament van de waarheid' meer zijn. De kerk wordt een

Eigenlijk wordt gezegd dat we de inhoudelijke betekenis van de Schrift niet betrouwbaar kunnen kennen en vastleggen

gemeenschap die voortdurend in gesprek moet zijn over de betekenis van de Schrift, op zoek naar een waarheid, die ze nooit zal vinden of definitief kan vastleggen (vgl. 2 Tim. 3:7).

Nieuwe kerkorde

Ik meen dat deze benadering ook speelt op de achtergrond van de nieuwe kerkorde. Die bevat bijvoorbeeld de bepaling dat bij een geschil over het belijden de Bijbel de doorslag geeft (A2.6). Daarin lijkt het gezag van de Schrift hooggehouden. Maar in feite betekent het, dat je met een beroep op het alleenrecht van de Schrift de kerkelijk aanvaarde uitleg van de Schrift steeds weer ter discussie kunt stellen, en zo de inhoud van het geloof onzeker kunt maken.

6 Wiskerke, *De strijd om de sleutel der kennis*, p. 45.

7 In de kerkorde wordt wel gezegd dat de belijdenisgeschriften worden aanvaard als 'verwoording van ons geloof' en 'basis voor de eenheid om daarop voort te bouwen', maar niet meer dat dat is omdat ze de Schrift naspreken.

8 Aanbiedingsbrief Regiegroep bij de nieuwe KO, 200908-Aan-LV-GS-Aanbiedingsbrief-voorstel-nieuwe-KO-def. pdf (onderwegnaar1kerk.nl), p.5.

9 <https://lv-gs2020.nl/commissie-belijdende-kerk/>.

10 Gert van den Brink, 'Schriftgezag en vrijheid van exegetische kennisleer', in: P.T. Pel en H.J. Room (red.), *Het Woord in geding*, Lunteren 2022, p. 73-80. Zie ook Gert van den Brink, 'Schriftgezag en vrijheid van exegetische kennisleer', in *Nader Bekeken*, jrg. 29, dec. 2022, p. 410-416.

11 Het voert te ver hier te schrijven over achterliggende verschuivingen van een christelijke naar een (post)moderne kennisleer, die overigens moeilijk te bewijzen zijn. Voor een christelijke visie op de mogelijkheid van het verwerven van betrouwbare kennis, zie bijvoorbeeld Herman Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek* 1, p. 186-207.

De kerkorde zegt ook: 'De Geest bindt ons samen in één geloof'. Opvallend is dat er niet meer staat, zoals nog in de KO van 2014: het christelijk geloof. De inhoud van het geloof is hier onbepaald gelaten. Natuurlijk is dat geloof verwoord in de belijdenissen als basis voor eenheid. Maar de toekomst van deze belijdenissen is principieel opengelaten. Oftewel: de inhoud van het geloof waarin de Geest ons samenbindt is open. Het hoeft niet gelijk te zijn aan dat van onze voorouders. En toch wordt gezegd: de Geest bindt ons samen in dat ene geloof. Hoe kan dat? Dat kun je alleen zeggen als de inhoud van het geloof principieel open en veranderlijk is. Ze kan nooit worden gevonden of vastgelegd, maar bestaat in een voortdurend gesprek over de Schrift. En in dat gebeuren werkt dan de Geest.

Conclusie

Ik begon dit artikel met een uitleg over de gereformeerde visie op de verhouding tussen Schrift en belijdenis. Daaraan ligt de visie ten grondslag dat het mogelijk is om de leer van Gods Woord te kennen en vast te leggen in woorden van mensen. Met het oog daarop heeft God ons zijn evangelie gegeven. Opdat wij het zouden geloven met ons hart en belijden met onze mond. Deze fundamentele overtuiging zien we veranderen in de NeGK. Er wordt wel hoog opgegeven van het formele gezag van de Schrift, maar de mogelijkheid om de betekenis van dat Woord van God vast te leggen in historische belijdenisgeschriften wordt geproblematiseerd. Het lijkt erop dat belijden steeds meer wordt gezien als een voortgaand proces, dat nooit stopt. Het gaat niet meer zozeer over 'het geloof', maar ons 'geloven'. Daarmee verandert het karakter van de kerk. Van 'pijler en fundament van de waarheid' verandert ze in een open gespreksgemeenschap. ■

**De kerk wordt een
gemeenschap die
voortdurend in
gesprek moet zijn
over de betekenis van
de Schrift, op zoek
naar een waarheid,
die ze nooit zal vinden
of definitief kan
vastleggen**

GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG

**Als grenzen niet
meer duidelijk zijn,
dan past ieder ze toe
in eigen voordeel**

Regels en structuur. Vandaag willen sommigen je maar al te graag doen geloven dat het in alle regels uiteindelijk om niets anders gaat dan beknotting van je vrijheid. Maar dat regels – neem alleen al de Tien Geboden – je juist beschermen om je vrijheid niet kwijt te raken, blijft zo volledig buiten beeld. Goede regels leren je deugden zoals zelfbeheersing, matigheid, eerlijkheid en vriendelijkheid. Kortom: mee door regels word je voorbereid op een zelfstandig leven in verantwoordelijkheid samen met anderen.

Tegenwoordig raak ik op het punt van regels en grenzen wel eens in de war. Misschien komt dat door de snelle veranderingen, maar zeker ook wel door technische vooruitgang. Onze Toyota, bijvoorbeeld, beschikt over een ingebouwd navigatiesysteem. Reuze gemakkelijk. Maar er zijn zo van die momenten ... nee, ik bedoel niet dat de mevrouw van de navigatie ons een niet-bestaande weg wil laten inrijden. Ik raak in de war als we naar het buitenland gaan. Precies op het moment dat we België of Duitsland binnenrijden, klinkt de stem van mijn navigatie: 'U hebt een grens overschreden'. Enigszins ongerust kijk ik dan naar mijn vrouw en vraag: 'Dat was toch niet de stem van mevrouw Mariëtte Hamer?' U weet wel, die kordate mevrouw, die door onze overheid is aangesteld om grensoverschrijdend gedrag in kaart te brengen en aan te pakken.

Mevrouw Mariëtte Hamer wordt sinds haar benoeming heel regelmatig geraadpleegd in verschillende nieuws- en praatprogramma's. Vooral als er door de media zelf weer een opzienbarend geval van grensoverschrijdend gedrag boven water is gehengeld. Maar na al deze vingeroefeningen heeft mevrouw

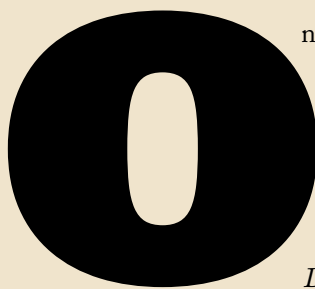
Hamer nu eindelijk ook een echt rapport het licht doen zien. Dat rapport was natuurlijk bedoeld om duidelijkheid te scheppen. Maar ondanks deze goede bedoelingen brachten bepaalde constatering mij opnieuw in de war. Zo las ik dat 'grensoverschrijdend gedrag geen incident is, maar een structureel onderdeel van onze cultuur'. Mevrouw Hamer zal toch niet bedoelen dat de Heidelbergse Catechismus gelijk heeft? De mens altijd geneigd tot kwaad. Zonde geen incident, maar structureel voortkomend uit ons zondige hart. Nee, met zo'n belijdenis zal mevrouw Hamer het niet eens zijn. Ik denk echter wel dat ze ontdekt heeft dat in onze cultuur zo langzamerhand allerlei grenzen zijn vervaagd. En ja, als grenzen niet meer duidelijk zijn, dan past ieder ze toe in eigen voordeel. Dat is dan natuurlijk wel een logisch gevolg van de soms agressief beleden, maar ook toegepaste vrijheid van alle banden en beperkingen. Zeker op seksueel gebied. Deze vrijheid is voor ons Nederlanders zo belangrijk, dat we haar ook graag willen exporteren. Dat kunnen we natuurlijk niet letterlijk, maar wel door anderen onze eigen spiegel voor te houden. Dan veroordelen we vanuit de hoogte elk 'onderontwikkeld' land dat nog regels huldigt die totaal vrije seks en abortus in meer of mindere mate aan banden leggen. En hier openbaart zich dan de reden van mijn meest recente verwarring. Want als mevrouw Hamer gelijk heeft dat het grensoverschrijdend gedrag een structureel onderdeel is van onze cultuur, hoe dwaas is het dan om juist deze cultuur met ingebouwd grensoverschrijdend gedrag aan andere, minder ontwikkelde landen ten voorbeeld te stellen? Daardoor gaat er op onze nationale puinhoop echt geen groener gras groeien! ■

DE BIJBEL - HET BOEK VAN GOD EN MENSEN?

1. Openbaringsleer

In april 2013, al even geleden dus, volgde ik een PEP-cursus (Permanente Educatie Predikanten) over de toen net verschenen *Christelijke Dogmatiek* van G. van den Brink en C. van der Kooi. Beide auteurs gaven zelf deze cursus. Het waren boeiende colleges over een belangwekkend boek. Een boek dat ook vragen opriep, met name over de Schriftvisie van de auteurs. Juist die hoofdstukken waren niet aan de orde gekomen. Dus de cursisten vroegen om een vervolg. Maar daar kwam het niet van ...

Ondertussen wordt aan de Theologische Universiteit Kampen/Utrecht deze *Christelijke Dogmatiek* gebruikt als studiemateriaal, en niet meer de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* van Van Genderen en Velema.

Zelf vond ik pas na mijn emeritaat gelegenheid om me er weer in te verdiepen.

In twee artikelen wil ik nu laten zien om welke vragen het gaat en welke keuzes van de auteurs ertoe geleid hebben dat die vragen rezen. Aan het eind wil ik de vraag in de titel van mijn beide artikelen beantwoorden. De auteurs zeggen: 'De Bijbel – het boek van God en mensen'. Maar klopt dat wel?

Voorbeelden

Ik begin met twee voorbeelden. De volkstelling van David wordt in de Bijbel twee keer beschreven, met een belangrijk verschil. Volgens 2 Samuel 24:1 ontstak de HERE in toorn tegen Israël en zette Hij David tegen hen op: 'Ga in Israël en Juda een volkstelling houden'. Maar 1 Kronieken 21:1 zegt dat Satan zich tegen Israël keerde en David ertoe aanzette een volkstelling te houden.

Was het nu de HERE of de Satan? In deze Dogmatiek wordt (in de hoofdstukken 2 en 4, p. 71 en 304), zonder andere mogelijkheden ook maar te overwegen, geconcludeerd dat het tweede (Kronieken) een latere correctie is van het eerste (Samuël).

Dus het eerste was fout? Een vergissing? Van wie? Van God? Of van de menselijke schrijvers? Die toch, zoals we mogen geloven, door God zelf 'geïnspireerd' waren?

Zou het niet zo kunnen zijn dat deze beschrijvingen verschillende accenten leggen? En dat het dus allebei even waar is? Denk aan de geschiedenis van Job!

Op pagina 126 stellen de auteurs dat het beeld van God in het Nieuwe Testament 'een nadere en beslissende precisering' ondergaat in het optreden van Jezus.

In zekere zin is dat waar: Jezus laat duidelijker dan ooit zien wie God werkelijk is (vgl. Hebr. 1). Maar de auteurs bedoelen iets anders: *'Is het beeld in het Oude Testament nog diffuus en zwenkend – denk aan de opdrachten tot geweld en zelfs genocide die op Gods naam staan – in het Nieuwe Testament laat God zich kennen als degene die gericht is op erbarmen, op het heil van mens en wereld.'* Ze verwijzen naar 1 Johannes 4:8,16: *'God is liefde.'*

Dit is geen 'nadere precisering', maar een verandering.

Is er dan een tegenstelling tussen het Oude en het Nieuwe Testament? Had Israël een onjuist beeld van God? Of: is God sindsdien veranderd?

Achterliggende visie

Hoe kan het dat de auteurs zo kort door de bocht stellen dat de Bijbel fouten en tegenstellingen bevat? Ik ontdekte dat dat te maken heeft met:

1. hun invulling van het begrip 'openbaring' (m.n. in hfdst. 5, maar ook in 4 en 6);

2. hun methode van bijbeluitleg (hfdst. 13).

Deze twee zaken hangen overigens nauw met elkaar samen. Ik wil ze achtereenvolgens bespreken

Kennis van God en openbaring

Al in hoofdstuk 4 ('Gods namen en eigenschappen') zeggen de auteurs iets over 'openbaring': hoe God mensen ontmoet en met hen omgaat. God gaat een weg met ons, maar Gods weg is niet 'objectiveerbaar', we kunnen God niet vangen in menselijke begrippen. God blijft voor ons onbegrijpelijk. Toch – zo gaan de auteurs verder (p. 119) – is God niet onkenbaar. *'Op het gevarieerde spoor van Gods bemoeienis met mensen hebben we immers telkens met dezelfde God van doen. Diens handelen laat vergelijkbare patronen zien, zodat God een bepaalde reputatie heeft gekregen vanuit de manieren waarop Hij met ons omgaat. De ervaringen die mensen met Hem opdoen, bleken vaak verrassend overeen te stemmen; vaak waren het trouwens collectieve ervaringen die men opdeed, zoals bij de doortocht door de Schelfzee. Dat soort gedeelde ervaringen*

menselijke ervaringen leidde ertoe dat sommige ervaringen (en andere niet) in de canon werden opgenomen. Mensen gaven dus aan hun eigen ervaringen met God een normatieve status. Maar in de Bijbel lees ik dat God de God is die handelt en die spréékt – op een manier die niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is. God sprak al tot

Abraham. Hij noemt zich de God van Abraham, Isaak en Jakob. Hij spreekt tot Mozes en tot de profeten, Hij spreekt hoorbaar voor het hele volk vanaf de berg Sinai. Sinds Mozes zijn Gods daden en woorden ook opgeschreven: op bevel van God en onder leiding van Gods Geest.

Hoe kan het dat de auteurs zo kort door de bocht stellen dat de Bijbel fouten en tegenstellingen bevat?

verdichten zich tot geloofstradities, en sommige geloofstradities werden zozeer bevestigd dat ze uiteindelijk opgenomen werden in de canon van de Bijbel en daarmee een normatieve status kregen.' Kortom: een langdurig proces van

In het door de auteurs geschetste beeld lijkt Gods openbaring aan het volk Israël een stuk vager ('vergelijkbare patronen') en is de Bijbel op subjectieve ervaringen gebaseerd. Kunnen we dan nog wel spreken van openbaring?

God openbaart zich in zijn Namen

In de tweede paragraaf van dit vierde hoofdstuk zien we iets vergelijkbaars. God openbaart zich in zijn namen, met name in de naam JHWH. De openbaring van die naam constitueert het verbond dat God met mensen sluit. Maar dat verbond staat voortdurend onder druk, vooral doordat Israël zich in een situatie bevindt waarin ook

Verder zeggen de auteurs dat oude (vaak Kanaänitische) godsnamen in een lang proces toegepast werden op Israëls Verbondsgod, JHWH. Deze nam de functies van de oorspronkelijke goden als het ware over, maar wel op zijn manier, zodat sommige functies ook bekritiseerd werden. Als voorbeeld wordt genoemd het offer van Isaak, als kritiek op de toenmalige kinderofferpraktijk. Dat laatste is voor mij nog zeer de vraag. Maar waar het hier vooral om gaat: doen de auteurs met

Inderdaad, God kan ook vandaag rechtstreeks tot mensen spreken, buiten de Bijbel om. Maar dat heeft niet hetzelfde karakter als Zijn spreken in de Bijbel. Daarvoor is dat 'rechtstreekse spreken' vandaag met te veel onzekerheden omgeven. Want, en dat is het derde kenmerk dat de auteurs noemen, de Bijbel is het criterium voor wat openbaring van God mag heten.

Een nieuw 'rechtstreeks spreken' is dus nooit een openbaring met hetzelfde gezag als de Bijbel: opgeschreven via door God zelf 'geïnspireerde' auteurs en bedoeld voor alle mensen. Het is een 'spreken', dat zich vaak beperkt tot een persoonlijke situatie, waarbij 'autorisatie' van buitenaf ontbreekt. Vandaag hebben we te maken met een afgesloten canon, en dus niet met iets als 'voortgaande openbaring', zoals we dat wel *binnen* de Bijbel vinden.

Niet iedereen die de Bijbel leest komt tot geloof. Geen echte 'ontmoeting' dus. Maar Gods zelfopenbaring is daarvan niet afhankelijk

andere goden strijden om de gunst van het volk Israël (p. 123). Die felle strijd komt tot een voorlopige beslissing in de dramatische geschiedenis van Elia op de Karmel, die uitloopt op de belijdenis van het volk: 'De HERE is God!' (1 Kon. 18:39 – vgl. Deut. 6:4).

'Zo valt een ontwikkeling in de richting van monolatrie (verering van één God) waar te nemen. Maar tot wat wij noemen monotheïsme – erkenning van het bestaan van slechts één God – is het in Israël nooit gekomen.' (p. 124)

Het is de vraag of hier terecht van (positieve!) 'ontwikkeling' gesproken wordt. Die erkenning was er immers al bij Abraham, Isaak en Jakob. Iets anders is, of die erkenning er altijd en bij iedereen was. Waar dat niet het geval is, typeert de Bijbel dat als 'afval'. Toch komt die erkenning ook steeds weer terug: in de tijd van Mozes (Deut. 6:4) en in de Richtertijd (bekering tot de HERE).

het schetsen van zo'n lang ontwikkelingsproces wel recht aan wat God ons in de Bijbel 'openbaart'?

Kenmerken van openbaring

In het vijfde hoofdstuk noemen de auteurs zeven kenmerken van 'openbaring' (p. 154 e.v.). Over al die punten valt wel iets goeds te zeggen, maar er zijn ook vragen bij te stellen. Ik noem er een paar. Gods zelfonthulling heeft het karakter van een persoonlijke ontmoeting, zeggen de auteurs. Maar is dat altijd zo? God openbaart (iets van) zichzelf in de schepping. Maar niet iedereen ziet dat. En niet iedereen die de Bijbel leest komt tot geloof. Geen echte 'ontmoeting' dus. Maar Gods zelfopenbaring is daarvan niet afhankelijk.

Ik begrijp het punt dat de auteurs willen maken: bijbelkennis zegt nog niets over het hart of over oprecht geloof. En dat is wel het primaire doel van God in zijn zelfopenbaring: mensen bereiken, tot geloof brengen, in het hart raken en redden. Maar God kan ook verharden en straffen. Ook dat behoort tot Gods zelfopenbaring. Kortom, ondanks wellicht positieve bedoelingen hebben we hier te maken met een eenzijdigheid, waarbij 'openbaring' zomaar afhankelijk kan worden van 'ontmoeting' of daar zelfs mee kan samenvallen.

'God openbaart zich niet ergens buiten de mens in een min of meer objectieve werkelijkheid, maar juist binnen in het menselijke subject', zo typeren de auteurs de visie van het piëtisme (p. 169). Openbaring en ervaring zijn geen tegenpolen. Men kan Gods openbaring juist 'bij uitstek' lokaliseren in de menselijke ervaring.

De auteurs erkennen dat hierin een gevaar schuilt: wat God openbaart, wordt dan subjectief: iedereen heeft immers zijn eigen subjectieve ervaring. Toch zien ze hierin wel een belangrijk aspect, namelijk dat openbaring pas 'af' is en tot haar doel komt wanneer ze ook als zodanig beleefd en erkend wordt.

Ja, in een bepaald opzicht dus. Maar daarnaast moet duidelijk – duidelijker dan de auteurs doen – gezegd worden, dat Gods openbaring niet van menselijke ervaring *afhangt*.

Voortgaande openbaring

In een volgende paragraaf hebben de auteurs het over zeven *modellen* van openbaring. Als laatste van die zeven noemen ze de 'godsdienstige traditie' (p. 172). Die geven ze als volgt weer: In (deze) meer recente ontwerpen van de openbaringsleer '(...) *wordt de doorgaande christelijke traditie niet langer gezien als overdrachtsmiddel voor de openbaring, maar als zelf ook betrokken in het proces van openbaring. De gedachte is hier dat God door de geschiedenis heen zichzelf en Zijn bedoelingen steeds duidelijker openbaart, zodat wij Hem steeds beter leren kennen.*'

Dat laatste klopt. Daarom lezen we het Oude Testament ook in het licht van het Nieuwe, en niet andersom. Maar dit openbaringsmodel trekt dat dóór in de tijd na de afsluiting van de nieuwtestamentische canon. En hoewel de auteurs een paar corrigerende opmerkingen maken, formuleren ze hun eigen standpunt toch als volgt: '*Het zal duidelijk zijn dat dit model sterk vernieuwend is ten opzichte van de klassieke opvatting dat Gods openbaring 'gestopt' is met de afsluiting van de christelijke canon.*

Terecht vestigt dit model de aandacht op het grote belang van de doorgaande zoektocht naar Gods bedoelingen in het verlengde van de openbaring-tot-dusver, en in het licht van culturele ontwikkelingen in de eigen tijd. In elke tijd kan God immers weer nieuwe inzichten tot ons mensen laten doordringen.'

Hier nemen de auteurs dus afstand van de klassieke opvatting van 'openbaring'. Voor hen is het bij de nieuwe benadering nog wel de vraag of je dit 'openbaring' moet noemen: wellicht is 'interpretatiegeschiedenis' een betere term ... Maar toch geven ze zo opening voor de gedachte dat Gods openbaring in de Bijbel een 'openbaring-tot-dusver' is, en dus beperkt. Dan wordt het een 'zoektocht', en dat 'in het verlengde' van de Bijbel. En in het licht van nieuwe culturele ontwikkelingen in een andere tijd. Daarmee wordt tekortgedaan aan de Bijbel: het geschreven Woord van God, dat tot op de dag van Christus' wederkomst een helder licht is, een lamp voor onze voet onderweg naar die dag. Met als gevolg, dat we steeds meer zijn overgeleverd aan menselijke 'interpretatie'.

De 'indirectheid' van openbaring

Als beperkte mensen zijn wij voor onze kennisverwerving afhankelijk van onze zintuiglijk gevormde aardse ervaringen. '*Wanneer God zich aan ons openbaart, kan het daarom niet anders of Hij maakt ook gebruik van die aardse ervaringswereld*' (p. 161). Dit betekent volgens de auteurs dat ervaringen van openbaring nooit eenduidig zijn en 'nooit zonder bemiddeling en interpretatie'. Dit noemen ze de indirectheid van openbaring.

Ze denken daarbij bijvoorbeeld aan ervaringen als dromen en wonderbaarlijke genezingen. Als God tot je spreekt in een droom, kun je dat ook uitleggen als iets wat je maar gedroomd hebt en wat dus niet teruggaat op het spreken van God. En een bijzondere genezing kun je zien als iets wat ooit door de wetenschap verklaard kan worden. Het zijn, om zo te zeggen, tekenen die weersproken kunnen worden (p. 161). En dat geldt ook voor de Bijbel. Want die kun je lezen als een willekeurige verzameling religieuze geschriften, door mensen geschreven. En bovendien: '*Ook als we de Bijbel wel degelijk beschouwen als het Woord van God, is daarmee nog niets gezegd over de vraag hoe hij uitgelegd moeten worden.*' (p. 162).

De auteurs gaan niet mee met Kuitert, die in feite beweerde dat openbaring per definitie onmogelijk is, maar ze zeggen wel dat mensen zelf bepalen óf iets openbaring is of niet: 'openbaringsclaims worden per definitie door mensen gemaakt' (p. 162). Of, zoals Berkouwer zei, er is een 'correlatie tussen openbaring en geloof'.

Hierbij heb ik mijn bedenkingen. Want mijns inziens introduceren de auteurs hier twee vormen van onzekerheid:

1. of een bijbeltekst echt van God komt
2. hoe die tekst uitgelegd moet worden.

Daarmee wordt de Bijbel gerelativeerd, met twijfel als onvermijdelijk gevolg. Profeten, die rechtstreeks duidelijke woorden van God hoorden (en daar ook volstrekt niet aan twijfelden!) moesten die woorden doorgeven aan anderen. Die anderen stonden dan voor de vraag: geloofwaardig of niet? Want ze hoorden het wel via een mens. Het was daarom, dat God zijn

boodschappers vaak een soort legitimatie meegaf: het doen van (wonder)tekenen, bijvoorbeeld aan Mozes (Ex. 4 en 14:31) en de apostelen (gezelingen e.d., 2 Kor 12:12). Bovendien wezen de laatsten bij hun verkondiging op het vervuld worden van de Schriften.

Voor de auteurs zal dat anders liggen, want zij menen, zoals we hierboven zagen, dat de Bijbel op subjectieve ervaringen gebaseerd is. Dat betekent dat je zelf moet uitmaken hoeveel gezag je aan die ervaringen toekent. En wat zijn die indruk makende 'ervaringen' van gelovigen? Veel oprecht

- dat ook bij de canonvorming een menselijke factor een rol speelt;
- dat het een zoektocht wordt naar een juiste interpretatie.

In een volgend artikel hoop ik in te gaan op wat de auteurs zeggen over dat laatste, de uitleg van de Bijbel. ■

God gaf zijn boodschappers vaak een soort legitimatie mee: het doen van (wonder)tekenen, bijvoorbeeld aan Mozes en de apostelen

Maar de auteurs zeggen: ook de ervaringen van die profeten met God waren 'bemiddeld'. En daar zit dan óók weer iets onzekers in.

De auteurs schrijven: *'Gelovigen zijn geen mensen die dankzij een soort geheime kennisbron de waarheid in pacht hebben en alles beter weten dan een ander. Zij hebben (...) slechts bepaalde dingen meegemaakt, die diepe indruk op hen maakten, en die bij hen het geloof hebben gewekt dat God in deze wereld werkzaam is ...'*

Hier wordt opnieuw een sterk subjectief element ingebracht in de openbaringsleer.

Maar gelovigen hebben wel degelijk een bron, en dat is geen geheime. Iedereen heeft toegang tot de Bijbel. De vraag is, of je die 'bron' op z'n waarde wilt schatten. Jezus heeft op aarde veel oudtestamentische openbaringen aangehaald en getypeerd als het Woord van Góð. Hij verklaart zelfs 'al de Schriften' als gezaghebbend! En de apostelen doen hetzelfde. Dat is de claim die we moeten aanvaarden.

gelovigen kunnen daar weinig over vertellen, vermoed ik. Het gaat in de Bijbel (en ook vandaag) meer om wat mensen gehóórd hebben. Dat gehoorde heeft hen tot geloof gebracht. En mijn 'ervaring' is, dat vooral daarna sprake was van bepaalde (emotionele) ervaringen.

Voorlopige conclusie

Ik ben onder de indruk van de veelheid aan materiaal die de auteurs verwerkt hebben. In veel opzichten volgen ze niet het geijkte padje. Dat maakt deze Dogmatiek verfrissend. Maar hoeveel goede dingen de auteurs ook zeggen over Gods zelfopenbaring en over een openbaringsleer, steeds stuit je op dingen die vragen oproepen:

- dat het gaat om een lang ontwikkelingsproces, dat nog steeds doorgaat;
- de (te) grote rol die menselijke ervaringen hierin spelen;
- dat er zo een subjectief element in alle 'openbaringen' zit;

‘De HEER zei tegen Mozes: ‘Hak twee stenen platen uit, gelijk aan de vorige. Dan zal Ik op die platen de woorden schrijven die ook op de eerste stonden, die jij stukgegooid hebt.’

(EXODUS 34:1)

Zou het niet veel mooier zijn zonder al die geboden?

Dan zou het echt duidelijk zijn dat alleen Gods liefde ons redt.

Waarom moeten daar steeds weer die geboden bij?

Optimistische woorden

Vernietiging verdiend

De HEER had Mozes opgedragen naar Hem toe te komen, op de berg Sinai. Daar zou Hij hem de stenen platen geven met daarop de wetten en geboden die Hij Israël wilde bijbrengen (Ex. 24:12). Deze platen moest Mozes neerleggen in de ark die hij moest laten vervaardigen. Wat erop stond zou dienen als 'verbondstekst' (NBV), of – zoals in andere vertalingen staat – als 'getuigenis' (Ex. 25:16-22). Als Israël zich niet hield aan de verplichtingen die God hun in zijn verbond had opgelegd, zouden de geboden op de platen tegen hen getuigen. Zij zouden het bewijs van hun schuld leveren.

Uit Deuteronomium 9:10 blijkt dat de tekst op de platen dezelfde was als die van de tien woorden die de HEER vanaf de Sinai aan Israël had bekendgemaakt. Het gaat dus om wat wij 'de tien geboden' plegen te noemen. Maar nog voordat Mozes met de platen in zijn handen de berg Sinai kan afdalen, gaan de Israëlieten al lijnrecht in tegen wat in die geboden voorop staat: geen andere god dienen naast de HEER, geen godenbeelden maken. Op hun aandringen maakt Aäron een gouden beeld van een

stierkalf. Dat beeld vereren ze alsof het de god is die hen uit Egypte heeft geleid. De HEER is hierdoor zo geraakt, dat Hij heel Israël wil vernietigen in het vuur van zijn woede. Dan springt Mozes voor zijn volk in de bres. Hij wijst de HEER erop, dat als Hij dit doet, Hij voor niets zijn macht ontplooid heeft om Israël uit Egypte te bevrijden. Hij zal het voorwerp worden van de spot van de Egyptenaren. Ook herinnert Mozes Hem aan zijn beloften aan Abraham, Isaak en Jakob. Samen zijn deze argumenten krachtig genoeg om de HEER te overtuigen. Hij ziet af van het onheil dat Hij over Israël wilde voltrekken.

In stukken gebroken

Vervolgens begint Mozes de afdaling, met de stenen platen bij zich. Als hij, beneden gekomen, met eigen ogen het gouden kalf ziet, is het zijn beurt om in woede uit te barsten. Hij ontziet zelfs de platen, die God zelf beschreven heeft, niet. Hij smijt ze aan stukken, aan de voet van de berg (Ex. 32:19). In het oude Nabije Oosten was het de gewoonte contracten en overeenkomsten vast te leggen op een kleitablet.

Wanneer een contract niet meer geldig was of ongeldig verklaard moest worden, brak men zo'n tablet in stukken. Zo staat bijvoorbeeld in paragraaf 37 van het wetboek van koning Hammoerabi (18^e eeuw v.Chr.) te lezen wat er moet gebeuren als iemand een stuk grond, een boomgaard of een huis gekocht heeft waarvan de verkoop verboden was. In dat geval moest de kleitablet met het koopcontract in stukken gebroken worden. De koper was zijn geld kwijt en het gekochte goed ging terug naar de eigenaar.

Hoe diep Mozes heeft nagedacht over wat hij in een aanval van woede doet, vertelt het bijbelverhaal niet. In elk geval behandelt hij de stenen tafels alsof de tekst daarop niet langer geldig is. Nu ze in stukken gebroken zijn, kunnen ze niet meer tegen Israël getuigen wanneer het de verplichtingen die horen bij Gods verbond niet nakomt. Maar is daarmee ook het verbond zelf verbroken en ongeldig geworden? Een mens kan Gods verbond niet zomaar opzeggen en dan verder gaan alsof er niets gebeurd is. Ook Mozes en Israël konden dat niet. Wat Israël wel kon doen, en metterdaad deed, was: Gods verbond schenden. Als gevolg daarvan was de HEER van zijn kant

niet langer verplicht te doen wat Hij de Israëlieten onder voorwaarde van gehoorzaamheid beloofd had. Tegelijk behield Hij het volste recht om de straf te voltrekken waarin zijn verbond voorzag. Dat gaat Hij dan ook doen: 'Maar op de dag van de verantwoording zal Ik hen voor hun zonde ter verantwoording roepen', zo zegt Hij in Exodus 32:34.

Zelf mee

Dat neemt niet weg dat de HEER wel zijn belofte om Israël naar het beloofde land te brengen gaat vervullen. Eén ding wil Hij echter niet meer: persoonlijk met zijn volk meetrekken. Vanwege de zondige aard van Israël zou dat veel te riskant zijn. Daarom zal Hij in plaats van zelf mee te gaan een engel sturen om voor Mozes uit te gaan (Ex. 32:34; 33:1-3).

Dit voornemen betekent ook een streep door het plan om de tabernakel te bouwen. In dat verplaatsbare heiligdom wilde de HEER immers zijn intrek nemen, om zo te midden van de Israëlieten te wonen (Ex. 25:8; 29:45). Voor Mozes is dit besluit van God onaanvaardbaar. Daarom doet hij nogmaals een dringend beroep op Hem. Als de HEER hem werkelijk goedgezind is, zoals Hij zelf gezegd heeft, dan moet Hij volgens Mozes wel luisteren naar diens verzoek. Mozes wijst de HEER erop, dat voortzetting van de tocht naar Kanaän geen enkele zin heeft, tenzij Hij door zelf mee te gaan laat zien dat Israël een heel bijzonder volk is (Ex. 33:12-16).

Opnieuw blijkt de HEER bereid naar Mozes te luisteren: 'Ik verzeker je dat Ik zal doen wat je vraagt, want Ik ben je goedgezind en Ik heb je uitgekozen' (Ex. 33:17). Vervolgens vraagt Mozes de HEER hem, als bevestiging van wat Hij net gezegd heeft, zijn majesteit te laten

zien. In zijn antwoord daarop laat God hem onder andere weten waarom Hij, ondanks alles, toch persoonlijk met Israël kan blijven meetrekken. Het is vanwege zijn naam 'de HEER' (Jahwe). Omdat Hij echt is wat die naam inhoudt, schenkt Hij genade aan wie Hij genade wil schenken, en is Hij barmhartig voor wie Hij barmhartig wil zijn (Ex. 33:19).

Gehandhaafd plan

Mozes' wens zal in vervulling gaan. De HEER zal toch in eigen persoon met Israël meetrekken naar het beloofde land. Nadat God hem dat verzekerd heeft, geeft Hij Mozes de opdracht twee stenen platen uit te hakken, gelijk aan de vorige. En Hij vervolgt met te zeggen: 'Dan zal Ik op die platen de woorden schrijven die ook op de eerste stonden, die jij stukgegooid hebt' (Ex. 34:1).

Niet God heeft de eerste platen stukgegooid, maar Mozes. De HEER zegt niet met zoveel woorden dat Mozes dat nooit had mogen doen. Hij laat Mozes wel voelen dat het zijn actie was, die hij in eigen verantwoordelijkheid verricht heeft. God had hem niet de opdracht gegeven de platen stuk te gooien. Het was niet zijn idee. Hij had Mozes *met de platen* laten vertrekken, van de plek op de Sinai waar zij veertig dagen bij elkaar geweest waren. Hij had er niet voor gekozen aan de tafels hun getuigende functie te ontnemen.

Na lang aandringen door Mozes verklaart de HEER Zich toch bereid in Israël's midden te komen. Nu Hij dit oude plan weer oppakt, wil Hij ook helemaal verdergaan in het spoor dat Hij voor de zonde rond het gouden kalf heeft uitgetekend. Zijn vanaf de Sinai gesproken tien woorden krijgen alsnog de getuigende functie die Hij hun toe-

bedeeld had in zijn verbond. Hij wil nog steeds niet dat de Israëlieten hun trouw en hun verering verdelen over Hem en een andere god. Hij wil nog steeds niet dat zij zijn naam misbruiken, moorden, overspel plegen, stelen of valse getuigenissen afleggen. Hij houdt vast aan zijn doel: Israël moet niet alleen een groot volk zijn, met een eigen land. Het moet ook zijn kostbaar bezit worden, een koninkrijk van priesters, een heilig volk (Ex. 19:5-6).

Gegronde optimisme

Wat prachtig dus dat God zijn geboden handhaaft! Daardoor laat Hij zien dat Hij ondanks alles vasthoudt aan het hoogste ideaal. Hij wil van heel dichtbij omgaan met mensen die Hem trouw zijn en Hem liefhebben boven alles. Stel je voor dat God zijn plannen had bijgesteld, door minder van zijn volk te verlangen. Dan was het geweest als een huwelijksluiting waarbij man en vrouw elkaar bij voorbaat toestemming geven om eens per maand vreemd te gaan ... Maar is dit niet veel te optimistisch van onze God? Hij heeft zelf net geconstateerd, dat Israël een hardnekkig volk is (Ex. 32:9). Dan kan het toch nooit iets worden?

Je kunt inderdaad spreken van optimisme aan Gods kant. Het is alleen geen optimisme dat gebaseerd is op een te positieve inschatting van menselijke mogelijkheden. Het is gegrond in Gods eigen naam. Het ontleent zijn kracht aan Gods bereidheid tot het betonen van genade en ontferming. Klaag dus maar niet over Gods geboden. Het is veel mooier en realistischer je te laten inspireren door zijn goddelijk optimisme. ■

Redactioneel	Titel	Editie			
Kees van Dijk		jan	Frans Pansier	Over de vrouwen uit 1 Timoteüs 3:11	jun
Pieter Boonstra		feb	Harm Veldman	Agressors in beeld: twee koningen in Frankrijk	jul/aug
Sipke Alserda		mrt	Anne van der Sloot	Gods genadebeleid (1) – Hij ontfermt zich over wie Hij wil	okt
Hans van der Jagt		apr	Anne van der Sloot	Gods genadebeleid (2) – Het heil voor Joden en heidenen	nov
Marja Zwikstra		jun	Gert van den Brink	Schriftgezag en vrijheid van exegese	dec
Ida Slump		jul/aug			
Kees van Dijk		sep			
Kees van Dijk		okt			
Sipke Alserda		nov			
Kees van Dijk		dec			
Ida Slump					
Schriftlicht					
Henk Drost	Zalig die weet te wachten	jan	Rufus Pos	Slachtoffer	apr
Bart van Egmond	Jezelf zijn	feb	Gijs Zomer	Meimaand is moedermaand	mei
Johan Klein	Waarom was Jezus zo bang?	mrt	Rufus Pos	Woord, waarheid en bevrijding	jun
Kees van Dijk	Wie we zijn door Christus' opstanding ...	apr	Gijs Zomer	Stil gezet is stilgezet	jul/aug
Hans van der Jagt	Zorg dat je erbij bent	mei	Rufus Pos	Re-creatie	sep
Dolf te Velde	Heilige huiver	jun	Gijs Zomer	Hoort de roep der jonge raven!	okt
Kees de Groot	God vergeet jou nooit!	jul/aug	Rufus Pos	De meeste mensen deugen	nov
Chris van Zwol	Een dunne lijn tussen geloof en ongeloof	sep	Gijs Zomer	God schonk me het vertrouwen in dat speelgoed'	dec
Jorrit Woudt	Mee(r) zingen met Josafat en Maarten	okt			
Gert Kwakkel	Overschot op dankdag	nov			
Henk Room	Kostbaar in Góds ogen	dec			
Actueel					
Pieter Boonstra	Nogmaals oude of nieuwe hermeneutiek	jan			
Ida Slump -	Van 'geslacht' naar 'gender'. Een radicale	feb			
Schoonhoven	verandering				
Balten Pieter	Cognitieve dissonantie	mrt			
Hagens					
Erik van Alten	Oorlog in Oekraïne	apr			
Jan Wesseling	Nieuwe Kerkerde zet kerken op het verkeerde been	jun			
Pieter Boonstra	Oude of nieuwe hermeneutiek: twee	jul/aug			
	reacties				
Balten Pieter	Rechts-conservatief denken - een over-	sep			
Hagens	zicht				
	Rechts-conservatief denken - een taxatie	sep			
Harry Wendt	De wolf: een beschermde diersoort?	okt			
Jan Wesseling	De regie bij een fusie	nov			
Bart van Egmond	De gevaren van kerkstrijd	dec			
Thema					
Bart van Egmond	Altijd leerling. Irenaeus en de uitleg van de Bijbel	jan			
Cees Sonneveld	Gendertheorie in bijbels licht	feb			
Maarten Klaassen	Helpen zoeken naar je ware identiteit. Pastoraat aan transgenders	feb			
Andries van Renssen	De derde dag: het eerste leven - abiogenese (1)	mrt			
	De derde dag: het eerste leven - abiogenese (2)	mrt			
Jaap Burger	De NBV21	apr			
	Herdenking WOII/Gelezen	mei			
Henk Drost	Johannes Kapteyn	mei			
Henk Drost	Geboeid in Christus	mei			
Jan Oldenhuis	Hij was in Dachau (Trudy Koens, red.)	mei			
Henk Drost	Tegen de ideologie de belijdende kerk	mei			
Henk Drost	De dominee van Buchenwald (A.B. Goedhart)	mei			
Henk Drost	666 en de indianenverhalen	mei			
			Column		
			Gijs Zomer	Ondanks alles	jan
			Rufus Pos	Demografische winter	feb
			Gijs Zomer	Met spoed gevraagd: kerkelijke moheel- iem!	mrt
			Rufus Pos	Slachtoffer	apr
			Gijs Zomer	Meimaand is moedermaand	mei
			Rufus Pos	Woord, waarheid en bevrijding	jun
			Gijs Zomer	Stil gezet is stilgezet	jul/aug
			Rufus Pos	Re-creatie	sep
			Gijs Zomer	Hoort de roep der jonge raven!	okt
			Rufus Pos	De meeste mensen deugen	nov
			Gijs Zomer	God schonk me het vertrouwen in dat speelgoed'	dec
			Woordwaarde		
			Gert Kwakkel	Een veilige vlucht	jan
			Rob van	Een unieke woestijnervaring	feb
			Houwelingen		
			Egbert Brink	Zeldzaam geloof	mrt
			Erik van Alten	Een puzzel in het Spreukenboek?	apr
			Gert Kwakkel	De jongeren aan zet	mei
			Rob van	Gelijk denken met God	jun
			Houwelingen		
			Egbert Brink	Levensvreugde toebedeeld!	jul/aug
			Erik van Alten	Twee geboorten	sep
			Gert Kwakkel	Ieder om eigen zonden	okt
			Rob van	Tranen gezien, bewaard, gewist	nov
			Houwelingen		
			Egbert Brink	De dood in de pot en het levende Woord	dec
			De wereld en het Woord		
			Aad Kamsteeg	Wat beweegt de volken?	jul/aug
			Aad Kamsteeg	Ieder voor zich in de volkerenwereld	okt
			Aad Kamsteeg	Op zoek naar zin en einddoel van de geschiedenis	dec
			Nieuw cahier		
			Adrie Flipse	Defragmenteer mijn hart (David de Jong)	apr
			Balten Pieter	Ismaël was geen islamiet	mei
			Hagens	(Lucius W. de Graaff)	
			Nieuw cahier		
			Balten Pieter	Op weg naar harmonie	jul/aug
			Hagens	(C. van der Leest)	
			Balten Pieter	Hugenoten en hun strijd voor vrijheid van godsdienst	sep
			Hagens	(Harm Veldman)	
			Gelezen		
			Kees de Groot	Prediking als aanbidding (John Piper)	jan
			Kees van Dijk	Genderdysforie (Hoofdbestuur Geref. Bond)	feb

Ida Slump - Schoonhoven	Vernieuwd en onveranderd (Rachel Gilson)	feb	Perry Storm	Homoseksualiteit en het belijden van de kerk (2)	sep
Sipke Alserda	Hoe zullen wij dan leven (Rob Visser)	feb	Leo Bezemer	Van machtsblokken naar een palet aan partijen	okt okt
Harry Wendt	Kerkgeschiedenis voor iedereen (Jan van de Kamp e.a.)	mrt	Perry Storm	Wat voor kerkverband wordt de NeGK?	nov
Hans van der Jagt	Verbonden in Christus (K.H. de Groot)	apr	Perry Storm	Bevindelijke prediking Het kanariepietje in de kolenmijn	nov dec
Jaap Burger	Genadeloos goed (Arie de Rover)	apr		Uitverkiezingsleer - geen tragisch mis- verstand	dec
Lucius de Graaff	Radicale verlossing (Beatrice de Graaf)	apr			
Bauke Seldenthuis	Door jou ben ik mij & Ik geloof in jou (Hinke van Abbema)	mei	Gedicht		
Harm Boiten	De Nijl. Biografie van een rivier (Terje Tvedt)	jun	Gert Slings	Het troostconours. Luuk Gruwez	jan
Henk Drost	Handboek pastoraat bij psychische prob- lemen (Hanneke Schaap - Jonker (red.))	jun	Gert Slings	Vaders stem. Freek de Jonge	feb
Chris Kruse	De kosmos en het leven, een Meesterwerk (Rolie Barth)	jul/aug	Gert Slings	Heilsoldaat. Michel van der Plas	mrt
Rob Visser	Waarom trouwen? (Douwe J. Steensma)	jul/aug	Gert Slings	Een nieuw lied. Ida Gerhardt	apr
Sipke Alserda	De Nieuwe Psalmberijming	jul/aug	Gert Slings	Kleine ballade voor H.O. Menno van der Beek	mei
Benno Zuiddam	Vuur dat nooit dooft (René Erwich & Almatine Leene)	sep	Gert Slings	Oxfordstreet.	jun
Lucius de Graaff	Nieuwe kruisvaarders (Sander Rietveld)	sep	Gert Slings	Guillaume van der Graft	
Sipke Alserda	Elkaar aanspreken (Yme Horjus)	okt	Gert Slings	Vreugde. Jaap Zijlstra	jul/aug
Harm Boiten	Het onfeilbare Woord (G. Clements e.a.)	okt	Gert Slings	De dieren. Aart van der Leeuw	sep
Douwe Steensma	Nieuw menselijk leven (Elisabeth P. Van Dijk e.a.)	okt	Gert Slings	Melkknecht. Gerrit Achterberg	okt
Piet de Vries	Goede Vrijdag (Tom Wright)	nov	Gert Slings	November. J.C. Bloem	nov
Rufus Pos	Bidden in de nacht (Tish Warren)	dec	Gert Slings	Een deugdelijk jaar.	dec
Meint Smit	Boven tijd en toeval (Arie Sonneveld)	dec		Guido Gezelle	
Bart van Egmond	Luther, aangenaam (Gert van den Brink)	dec	Gemeenteleven		
			Pieter Niemeijer	Het beleggen van middagdiensten	jan
Interview			Getuigen vandaag		
Henk Drost	Marten de Vries, missionair predikant in hart en nieren	feb	Peter Drost	Doop	jan
Marja Zwikstra & Ida Slump	Hanneke Schaap-Jonker, psycholoog/ theoloog; Egbert Brink, predikant/univer- sitair docent - Suicide	jun	Peter Drost	Het lichaam van Christus	feb
Henk Drost	Lungawiruol Khawbung. Gereformeerde kerken in India	sep	Peter Drost	Dank God voor de overheid	mrt
			Peter Drost	Verlangen naar de wederkomst	apr mei
Uit andere bladen			Kerkelijk leven		
Perry Storm	Elkaar onderdanig	jan	Alko Driest	Uitverkiezing en (on)zekerheid	nov
Ida Slump - Schoonhoven	Principieel en pastoraal	feb	Hermeneutiek		
Perry Storm	Kinninging en de tijdgeest	mrt	Gert van den Brink	Vrijheid van exegese of nieuwe herme- neutiek?	jan
	Het evangelie en de tijdgeest	mrt	Ingezonden - Reactie		
Leo Bezemer	Gereformeerd volksvertegenwoordiger	apr	Jan Hoek - Kees van Dijk:		apr
Perry Storm	Preekbespreking: de inhoud centraal	mei	Genderdysforie		
	Dubbele genade	mei	Antwoord op vragen		
Perry Storm	Een nieuwe belijdenis ... mogelijk en wenselijk?	jun	Jaap Burger - Nogmaals de NBV21		nov
	Pasen en de Nationale Synode	jun	Essay		
Perry Storm	De kerk kan toch niet blijven zwijgen ...	jul/aug	Bauke Seldenthuis	Waarom ik lees wat ik lees	jan
	Hooglied lezen	jul/aug			
Perry Storm	Homoseksualiteit en het belijden van de kerk (1)	sep			

Een nieuwe rubriek

We starten deze maand een nieuwe rubriek: *Leer en leven*. Elke twee maanden verschijnt er een bijdrage over een van de artikelen van de apostolische geloofsbelijdenis. Steeds is het daarbij de bedoeling een relatie te leggen tussen wat wij over de drie-enige God en zijn werk belijden en ons leven met en voor Hem.

De Bijbel laat op allerlei plaatsen zien hoe leer en leven bij elkaar horen. Paulus maakt dat bijvoorbeeld duidelijk aan Timoteüs in zijn eerste brief. Hij geeft Timoteüs de opdracht mee om sommigen te bevelen 'geen andere leer te onderwijzen' (1 Tim. 1:3), en even verderop zegt hij wat het doel van deze opdracht is: '... de liefde die voortkomt uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof' (1 Tim. 1:5). In zijn tweede brief aan Timoteüs draagt Paulus hem op om onderwijs te geven vanuit de Schriften, omdat die nuttig zijn om op te voeden tot een rechtchapen leven, zodat een dienaar van God voor zijn taak berekend is en voor elk goed doel volledig is toegerust (2 Tim. 3:16-17).

De twaalf apostelen met het Credo, manuscript, 13e eeuw

God heeft zichzelf aan ons geopenbaard omdat Hij met ons in een verbond wil leven. Hem kennen en Hem liefhebben horen bij elkaar. Toch zien we vandaag dat die relatie tussen leer en leven wordt losgemaakt. Het gaat – zo wordt bijvoorbeeld gezegd – om een relatie met Jezus en niet om waarheden over Hem. Daarover kunnen we van mening verschillen, als we Hem maar liefhebben. Maar het kan ook andersom, dat we vergeten dat het in het kennen van de Here erom gaat dat we Hem zelf leren vertrouwen en liefhebben (Deut. 6,7).

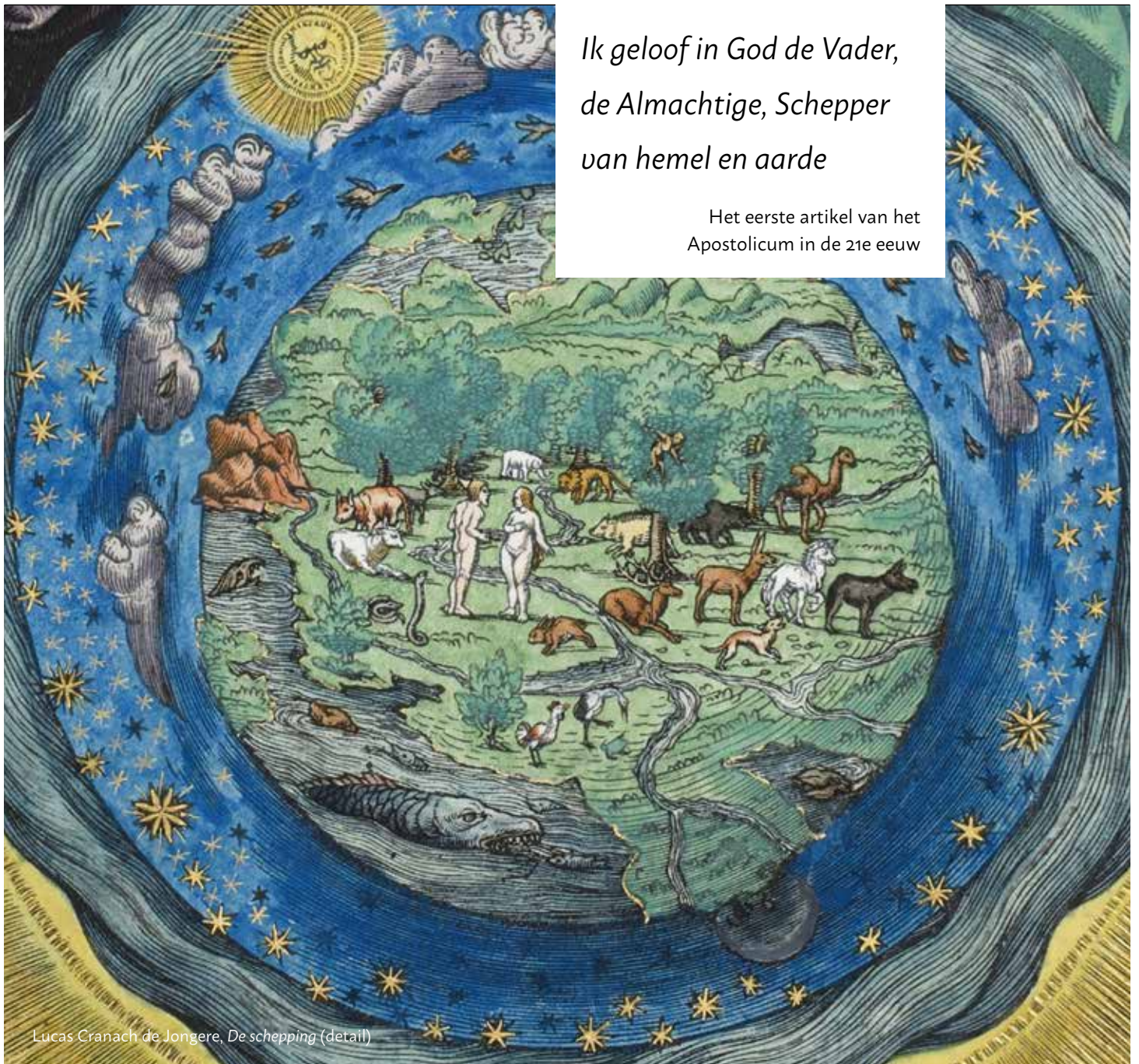
Kortom: bij 'kennen' gaat het ook om 'liefhebben'. En bij 'liefhebben' gaat het

niet alleen om woorden of gevoelens, maar ook om onze concrete manier van leven.

Paulus sluit aan bij woorden van de Here Jezus, onder andere in de Bergrede (Mat. 5 e.v.). Jezus wijst zijn leerlingen op hun profetische taak: jullie zijn het zout van de aarde en licht van de wereld (vers 13v). Dat zijn ze niet alleen met hun woorden: Gods waarheid verkondigen. Maar ook met hun daden: '... opdat de mensen jullie goede daden zien en eer bewijzen aan jullie Vader in de hemel' (vers 16). We hopen en bidden dat deze artikelen die eenheid van leer en leven mag versterken. ■

God – als Vader beleden, bestreden en gebleven!

*Ik geloof in God de Vader,
de Almachtige, Schepper
van hemel en aarde*

Het eerste artikel van het
Apostolicum in de 21e eeuw

Wat een woorden: 'Ik geloof in God'! Als er iets is wat (naast je mens-zijn) je identiteit bepaalt, dan is het wel of je al of niet gelooft in God. Een christen stemt in met de eerste woorden van de Nederlandse Geloofsbelijdenis: 'Ik geloof met het hart en belijd met de mond ...'

Wie zo, van harte, gelooft, kijkt anders de wereld in dan wie dat niet doet. Tenzij je een heel laag godsbeeld hebt. Dat geldt van steeds meer medelander. Ze geloven wel dat er iets of iemand is, maar hebben er weinig beeld bij. Het beïnvloedt nauwelijks hun leven. Als er geen god zou bestaan, zou dat weinig verschil maken voor hoe ze naar deze wereld, hun eigen leven en hun keuzes kijken. Tegenover een kleine god, ergens in een hoekje, kun je agnost zijn (niet weten of hij bestaat) of atheïst (apathisch, ongeïnteresseerd over hem denken). Maar niet tegenover de God van onze belijdenis! Het Apostolicum zet heel hoog in. God, Vader, Almachtige, Schepper, hemel en aarde: Hij is werkelijk een grote God! En tegelijk nabij. Zalig wie deze God als zijn God en Vader heeft! In dit artikel bespreek ik de vier aspecten van dit eerste geloofsartikel. Wat is hun inhoud (beleden) hoe worden ze ondermijnd (bestreden) en wat hebben ze ons nu te zeggen (gebleven)?

Vader

Ongelofelijk toch, dat het eerste wat we van deze God belijden zijn vaderschap is! Dit is in lijn met hoe Jezus zelf ons leert bidden: 'Onze Vader, die in de hemelen zijt'. Het is dan ook Jezus die meer dan iemand anders God als Vader aangesproken heeft. Immers, God is allereerst zijn Vader, en Hij is 'Gods enige natuurlijke Zoon'.

Daarom is Hij naar ons toe Vader in Christus.

Dat Hij zichzelf als Vader aanduidt, dat wijst ons erop dat God gericht is op relatie. In zichzelf én naar buiten toe: 'Gij hebt ons tot U geschapen' (Augustinus). De relatie die God met mensen aangaat, is een relatie van liefde en nabijheid. Tegelijk wel een 'geordende liefde': er is een orde, een hiërarchie. Hij noemt zichzelf immers niet onze vriend, maar onze Vader. Hij is dus de Eerste. De oorsprong en het gezag liggen bij Hem: 'Als ik jullie vader ben, waar is dan je eerbied voor mij; (...)?' (Mal. 1:6).

Zijn vaderschap is, na de zondeval, wel aangevochten. In onze tijd wordt vooral de moeite met Gods vaderschap benoemd vanuit de ervaring van misvormingen op dit terrein door ontaarde vaders. Wij kunnen geen vader zijn zoals we zouden moeten, doordat zijn beeld beschadigd is. Daar ligt een probleem achter: wij kunnen geen kind zijn zoals we zouden moeten. In de zondeval hebben wij Hem in zijn vaderlijke zorg én in zijn vaderlijk gezag aangetast – en dat doen we nog steeds. In onze tijd komt die miskennis van Gods vaderschap specifiek tot uitdrukking in de afkeer van de scheppingsorde en van hiërarchie. 'Patriarchaat' is een vies woord geworden en eigenlijk zouden we de Bijbel moeten ontdoen van mannelijkheid. Natuurlijk hebben mannen aanleiding gegeven tot een afkeer daarvan, maar dat die afkeer nu zo geprojecteerd wordt op God en zijn Woord, dat zegt vooral iets over de 'vaderloze' cultuur waarin we terecht gekomen zijn.

**In onze tijd is
'patriarchaat'
een vies woord
geworden en
eigenlijk zouden we de
Bijbel moeten ontdoen
van mannelijkheid**

Dat wijst ook aan hoe we dan nu Gods vaderschap moeten en mogen belijden. In de eerste plaats vereist dat bekering en wedergeboorte. Hij is geen ontaarde Vader, maar wij zijn ontaarde kinderen: 'Vader, (...) ik ben het niet meer waard uw zoon genoemd te worden' (Luc. 15:21). Dat betekent dus erkenning van zijn recht en gezag. En tegelijk vertrouwen in zijn onveranderlijke vaderlijke liefde. Hij drukt teruggekeerde zoons en dochters aan zijn hart.

Zo kunnen we weer werkelijk de zegen van zijn vaderschap ontdekken. Van zijn trouw en nabijheid, van zijn wijsheid en eeuwige liefde. Er is nauwelijks een groter zegen te bedenken dan een hemelse Vader te hebben die zorgdraagt van begin tot eind. En ziende op Hem begin je ook te leren wat het is om vader (en moeder) te zijn. Wat zal de jeugd gezegend zijn, als vaders het verlangen hebben om het vaderschap van God te weerspiegelen! Dat vereist natuurlijk wel wat: tijd, liefde, aandacht, wijsheid, gezag ... En die wil Hij geven.

Almachtige

Zou je God ook 'Moeder' kunnen noemen? Of anders: is de positie van een vader anders dan die van een moeder? In zeker opzicht niet, want kinderen moeten aan allebei dezelfde gehoorzaamheid bewijzen, dus zijn zij vertegenwoordigers van Gods gezag (vijfde gebod). Wel weerspiegelen zij een ander aspect van Gods karakter. Voor zover God zich met een moeder vergelijkt (Ps. 131, Jes. 49:15, 66:13) gaat het over troosten en koesteren. Veel vaker echter vergelijkt God zich met een vader. Dit niet alleen omdat er een orde is tussen man en vrouw (de man als hoofd, 1 Kor. 11:3) maar

vooral omdat God zich openbaart als de Hoogste.

Wel mooi trouwens, dat het Apostolicum zijn almacht pas benoemt na zijn vaderschap, dus eerst zijn nabijheid en dan zijn grootheid. Maar die grootheid is dan wel essentieel. Hij is niet minder dan de Almachtige. Almacht betekent natuurlijk niet zonder meer 'Hij kan alles'; Hij kan bijvoorbeeld niet liegen of een vierkante cirkel maken. Zijn almacht betekent dat Hij alles kan wat past bij zijn wezen. Hij kan alles wat Hij wil. Dus is zijn wil bepalend (Ps. 33), Hij is soeverein. In deze wereld gaat alles volgens zijn raadsplan. Dat stuit in de wereld van na de zondeval sowieso op weerstand, maar in onze tijd wel in het bijzonder. Immers, vooral sinds de Verlichting is de mens zichzelf als steeds machtiger gaan beschouwen. Wij bepalen graag wat waar en goed is, (bèta-)wetenschappers zijn de priesters van de moderne tijd. Techniek heeft daar veel bij geholpen. We spreken over 'wonderen der techniek' en overal leeft het gevoel dat een probleem waar we nu nog geen oplossing voor hebben straks wel zal zijn overwonnen. De corona- en klimaatcrisis maken duidelijk zichtbaar hoe we getraind zijn onze eigen macht te vertrouwen (en te overschatten). Praktisch gezien geloven we niet meer in een almachtige God.

De corona- en klimaatcrisis maken duidelijk zichtbaar hoe we getraind zijn onze eigen macht te vertrouwen (en te overschatten)

In zo'n wereld ontstaat ook als vanzelf de prangende vraag: 'Als God een God van liefde is die alles kan, waarom is er dan zo veel ellende op de wereld?' Deze vraag kwam onder voorgaande generaties en elders op de wereld niet zo naar voren, maar in onze maakbare wereld duikt ze overal op. Voor zover mensen God niet afzweren, laten ze dan het geloof in zijn almacht varen. 'God heeft deze ziekte ook niet gewild', hoor je nu zelfs onder gereformeerden zeggen, in lijn met een liberale rabbi (H. Kushner, in zijn boek *Als het kwaad goede mensen treft*).

Dit laat ons zien dat voor de oprechte belijdenis van Gods almacht een juist besef van onze kleinheid onmisbaar is. Dit is wat Job leerde. In zijn worsteling (waarin hij zelfs Gods rechtvaardigheid betwijfelde, maar niet zijn almacht ...!) moest hij ten slotte leren hoe groot God is en hoe klein hijzelf (Job 42:6). Jezelf vernederen is moeilijk maar heilzaam. Immers, Petrus roept zijn lezers op zich te vernederen onder Gods krachtige hand, opdat Hij hun een eervolle plaats zal geven (1 Petr. 5:6) en om juist zo onbekommerd alle zorgen op Hem af te wendelen, in de wetenschap dat Hij zorgt (vers 7). God zien als de Almachtige is een bijzondere troost voor onmachtigen!

Schepper

Gods almacht blijkt op duizend manieren, maar wel allereerst en allermeest in zijn scheppingswerk. In gesprekken met zoekers merk ik vaak, dat juist het bestaan van de wereld de vraag oproept of er misschien toch een God is. En vrijmoedig zegt Paulus op de Areopagus (Hand. 17:24), en zegt de christen in het Apostolicum, dat die God van wie zij vermoeden hebben, inderdaad de Schepper is. Hij staat aan het begin van alles. Als God er niet was, zou er niets en niemand geweest zijn.

Hij is niet alleen degene die bepaald heeft dat alles tot aanzijn zou komen, maar ook hoe. In oneindige creativiteit en wijsheid heeft Hij alle dingen gemaakt. Hij heeft alles zijn plaats, orde en aard gegeven. De schepping weerspiegelt daardoor niet alleen de heerlijkheid van de Schepper (Ps. 19), maar de Schepper bepaalt ook de enige goede wijze van leven. Als God onze Schepper is, is Hij tegelijk ook onze Onderhouder, die aanwijst volgens welke ordeningen we goed kunnen leven. En onze Rechter, die beoordeelt of we aan zijn doel beantwoord hebben.

En opnieuw, is dit het niet wat de ergernis van de 'autonome' mens oproept? Wij maken liever zelf de dienst uit. En om met God geen rekening te hoeven houden is niets effectiever dan het vinden van een manier om Hem als Schepper te kunnen ontkennen, of in elk geval te bagatelliseren. De evolutietheorie is dan ook maar niet een wetenschappelijk model, maar een God-kleinerende ideologie. 'Theïstische evolutie' is een poging om onder een christelijke naam uiteindelijk God dezelfde marginale plaats toe te kennen als de wereld doet.

De evolutietheorie is onderdeel van een ontgoddelijking van de werkelijkheid. Die je dan ook naar eigen hand kunt zetten. Abortus, euthanasie, embryokweek, genetische modificatie en xenotransplantatie zijn logische uitvloeisels van het ontkennen dat het leven van de Schepper is.

Andersom is het belangrijk dat christenen ook in de praktijk van het leven laten zien dat zij Hem als Schepper erkennen. Dat heeft een leerstellige kant, namelijk het vasthouden aan de leer van de schepping tegenover alle (pseudo-)wetenschappelijk evolutiegeweld, dat steeds meer ook op christelijke scholen doordringt. Maar het is veel meer omvattend. 'Weet dat de HEERE God is, Hij heeft ons gemaakt (en niet wij)', Psalm 100:2.

De erkenning dat God je Schepper is, betekent de erkenning dat Hij gaat over het begin en het eind daarvan. Het leven is een geheim dat om eerbied en niet om geknutsel vraagt. Die basishouding is onmisbaar alvorens over vragen rondom ivf, vaccinatie, orgaandonatie en reanimatie te denken.

We moeten daar een stap terug doen en we mogen dat ook doen. Als wij het leven willen beheersen, overvragen we onszelf. Wat is een christen bevoorrecht die zichzelf voor leven en sterven in Gods hand mag leggen (Zondag 1). In de handen van zijn Schepper en Vader.

Hemel en aarde

Nog één ding vraagt onze aandacht. Het Apostolicum zegt er met zo veel

**Wat is een christen
bevoorrecht die
zichzelf voor leven en
sterven mag leggen
in de handen van zijn
Schepper en Vader**

Omdat **de ‘onttovering’ van de wereld voor de postmoderne mens eigenlijk te kaal voelt**, heeft men spiritisme en paganisme ingevoerd, met Halloween als ‘hoogte’punt

woorden bij, dat God de Schepper is ‘van hemel en aarde’. Waarom zou dat erbij moeten staan? Is dat in zo’n beknopte samenvatting van ons geloof niet overbodig? Blijkbaar niet! Het is in de eerste plaats een onderstreping van Gods absolute Schepper-zijn. Hij is niet maar één van de oorzaken van het bestaan van deze wereld (naast toeval, of ‘singulariteit’, of andere goden) maar de Enige. Wat van het Woord geldt, geldt ook van de Vader: ‘zonder Hem is geen ding gemaakt dat gemaakt is’ (Joh. 1:3, HSV). Die dingen die gemaakt zijn – dat is het tweede – worden hiermee ook expliciet aangeduid. We kunnen niet over de Schepper spreken als een abstract begrip. Nee, Hij is Schepper van de schepping (hemel en aarde). Dus is het een geloofszaak om alle organismen als schepselen te zien: ‘door Uw wil bestaan zij en zijn zij geschapen’ (Openb. 4:11, HSV). Of met Guido Gezelle:

*Mij spreekt de blomme een tale,
Mij is het kruid beleefd,
Mij groet het altemale,
Dat God geschapen heeft!*

En dan, als derde: hoe is die schepping geordend? In tweeën: ze bestaat in

hemel en aarde. Of zoals Nicea zegt: ‘zichtbare en onzichtbare dingen’, een tastbare en een geestelijke werkelijkheid. Over engelen en duivelen spreekt het Apostolicum verder niet, maar direct wordt ons toch duidelijk gemaakt, dat we zó naar deze werkelijkheid moeten kijken.

De postmoderne wereld is ‘onttoverd’. Maar omdat dit voor de postmoderne mens eigenlijk te kaal voelt, heeft men spiritisme en paganisme ingevoerd, met Halloween als ‘hoogte’punt. Dit spirituele is dan iets voor ‘erbij’, waarin men de kilheid van het echte leven wil ontvluchten. Dat echte leven is mechanisch, materialistisch, meetbaar. De gevolgen zijn overal te tasten. In de coronacrisis was men geobsedeerd door cijfers, waardoor andere belangen ondergesneeuwd raakten. De klimaatcrisis is het gevolg van de onttovering, doordat we ‘Gods schepping’ verzakelijk hebben tot ‘onze natuur’, waar we vrijelijk van mogen profiteren. Vervolgens zoekt men de oplossing op een even kille wijze door wat ‘duurzaamheid’ genoemd wordt, waarmee de wereld alleen maar meer verzakelijk wordt. Windturbines domineren het landschap, bomen worden gezien als producenten van biomassa en vastleggers van CO₂.

En toch blijft de schepping ‘schepping Gods’! Toch blijven er hemel en aarde, zichtbare en onzichtbare dingen. Wie dat echt gelooft, weet zich van deze schepping onderdeel. Niet als zou hij op één lijn staan met andere organismen (de lijn van de Partij voor de Dieren), maar wel onder die ene Schepper. Geen hoogmoed maar nederigheid. Geen consumptiementaliteit, maar zorgvuldigheid. Geen platheid, maar verwondering. Geen heersen, maar dienen. Dat zijn belangrijke kenmerken van Bijbels rentmeesterschap. Zorg voor het zichtbare, in het besef dat er een onzichtbare werkelijkheid is die dieper gaat (van de ziel, engelen en duivelen) en de Onzichtbare, die boven alles staat en zichzelf in deze wereld kenbaar maakt (Rom. 1:19). Zo’n rentmeester is dus tegelijk vreemdeling, hemelburger.

Afsluiting

Veel en grote vraagstukken zijn aangestipt. Stof voor nog vele artikelen, leerstellige (zoals over Gods soevereiniteit) en praktische (zoals over rentmeesterschap). Maar hopelijk hebt u ook een rode draad ontdekt. Wij geloven in een grote God, oneindig en soeverein, die tegelijk zo genadig nabij wil zijn. Het geloof in deze God vraagt om een nederig hart, in de erkenning van God als de enige Koning. En juist dat onvoorwaardelijke geloof geeft een onvergelijkbare vertroosting. Omdat Hij Vader is in Jezus Christus, kan de Heidelbergse Catechismus belijden dat Hij in al mijn noden voorziet en alle kwaad wegneemt of ten goede gebruikt, en ‘dat Hij dit kan doen als een almachtig God en het ook wil doen als een trouw Vader’ (Zondag 9). ■

GETUIGEN MET GUIDO DE BRÈS

Afgelopen jaar (2022) was het 500 jaar geleden dat Guido de Brès, de schrijver van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, werd geboren. In de laatste maand verscheen bij Woord en Wereld het cahier *Getuigen vandaag. Leren getuigen met Guido de Brès*. Dit cahier (nr. 134) is voorlopig het laatste boekje dat in deze cahierserie verschijnt. Het is een bundeling van artikelen die eerder in *Nader Bekeken* werden gepubliceerd en die geschreven zijn 'voor mensen die niet zoveel lezen'.

Auteur is ds. Peter Drost, sinds 2019 predikant in Graz in Oostenrijk binnen het kerkverband van de Evangelisch-Reformierte Kirche Westminster Bekenntnisses. Voorheen was hij in Nederland leraar Duits, kerkelijk werker in de CGKv Veendam en predikant van de GKv in Delfzijl.

Titel en ondertitel roepen bij mij twee vragen op: (1) Hoe kun je *nu* getuigen? en (2) Waarom met Guido de Brès? Voor de antwoorden geef ik het woord aan ds. Peter Drost.

Hoe kun je nu getuigen?

'Op catechisatie vragen jongeren mij wel eens: ik wil graag met mijn ongelovige vrienden of klasgenoten over God pra-

ten, maar ik weet niet hoe ik dat moet doen. Hoe kan ik het hun goed uitleggen? Deze jongeren zitten (na vaak enkele jaren van christelijk onderwijs) op openbaar onderwijs of volgen een studie aan de universiteit. Ze ontdekken dat veel van hun klasgenoten geen flauw benul hebben als het gaat om het christelijk geloof. En dat maakt getuigen *nu* anders dan vroeger. Tóen had je te maken met sterke vooroordelen over het christelijk geloof en vaak ook met afwijzing, nu is daarvan niet veel meer over. De medestudenten en klasgenoten van jongeren zijn wat het christelijk geloof betreft vaak nog onbeschreven bladen. En dat is een geweldige kans om te getuigen. Dat is dan ook een geweldige opdracht. Ik zeg vaak tegen deze jongeren: wat jullie doen is ontzettend belangrijk. Jullie zitten gewoon tussen mensen die Jezus niet kennen. Aan hen kun je laten zien wat het betekent dat je gelooft. Je hoeft niet eens direct te preken, maar laat het maar zien en dan komen de vragen vaak vanzelf wel.'

Waarom met Guido de Brès?

'Maar wat moet je vertellen als die vragen komen? Wat kun je zeggen over God? Over Jezus en de Heilige Geest? Over de Bijbel? Over wat het voor jou betekent om te geloven? Daarvoor is toerusting nodig. Catechisatie en vereniging zijn daarvoor een mooie plek.

Christusgerichte verkondiging met een missionair hart is van groot belang. Zo leer je zelf de keus maken tussen wat de wereld biedt en wat het leven met Christus betekent. En dat kan een goede toerusting zijn voor het gesprek met anderen.

Onze *Nederlandse Geloofsbelijdenis* biedt een rijke schat aan getuigend materiaal. Guido de Brès, de schrijver ervan, wilde graag getuigen van de hoop die hij had leren kennen door het geloof in een gekruisigde Christus. Dat waren voor hem niet alleen mooie woorden. Het was een boodschap waarvoor hij bereid was te sterven. Deze geloofsbelijdenis werd uitgegeven in 1561. Het kwam hem duur te staan. Hij moest vluchten en werd opgejaagd. Uiteindelijk werd hij in 1567 alsnog gearresteerd en samen met enkele andere predikanten opgehangen. Dat maakt het belang van deze belijdenis voor ons nog groter. Deze woorden, die wij gewoon achterin het kerkboek kunnen vinden, zijn met bloed betaald. In mijn boekje bespreek ik de meeste artikelen uit deze geloofsbelijdenis.'

We hopen dat dit cahier onder Gods zegen mag helpen om *nu* te getuigen van Jezus Christus en Die gekruisigd.

Balten Pieter Hagens is secretaris van de cahierredactie.

DE KERN VAN HET EVANGELIE

A detailed black and white line drawing of a goat's head in profile, facing left. Two hands are shown from the top, gently touching the goat's forehead and ears. The drawing uses fine lines and cross-hatching for shading and texture.

Reinier Sonneveld wil de relevantie van het Evangelie voor vandaag duidelijk maken. Dat is prijzenswaardig. De vraag is wel hoe hij dit doet. De notie dat Christus plaatsvervangend de toorn van God wegdroeg staat naar de overtuiging van Sonneveld bepaald niet centraal in het Nieuwe Testament en behoort daarom ook niet centraal te staan in het getuigenis van de christelijke kerk. Wat is dan voor hem de kern van het Bijbelse getuigenis? Dat Christus met Zijn kruisdood de machten van het kwaad heeft onttroond. Daarbij denkt hij concreet aan de politiek, aan religies en technologie. Hij schrijft hierover in zijn boek *Het vergeten evangelie*.

De kruisdood van Jezus is volgens Sonneveld een zaak van de kwade machten. Als Gods vertegenwoordiger ontnam Jezus het kwaad zijn macht. Het kwaad ging onder aan eigen gedrevenheid. Het kwaad dat God toeliet, kreeg door de dood van Jezus een einde. Dat Jezus voor onze zonden is gestorven betekent dat ten gevolge daarvan onze zonden inkrimpen. Aan de notie van de kruisdood van Jezus als offer wil Sonneveld vasthouden, maar de betekenis van de offerdienst is voor hem louter toewijding aan God. Ongetwijfeld tekent het Nieuwe Testament de kruisdood van Christus als de overwinning op de macht van de satan. Diens bestaan wordt dan wel veel ernstiger genomen dan Sonneveld doet. Dat de satan de overste van deze wereld is, komt doordat de mens bij de zondeval voor hem koos en niet voor zijn Schepper. Sinds die tijd is ieder mens een kind des toorns. Deze zo centrale Bijbelse notie – ik verwijs slechts naar de openingshoofdstukken van de brief aan de Romeinen en de eerste helft van Efeziërs 2 – ontbreekt bij Sonneveld volledig.

Sinds de zondeval geldt nog altijd dat het leven van iedereen zinvol is, maar we kunnen niet zeggen dat iedereen oneindig geliefd is. Daarmee wordt de ernst van de zondeval en de realiteit van de erfzonde ontkend. Naar de overtuiging van Sonneveld is God voor iedereen een liefdevolle Vader. Dat is een klassiek vrijzinnige gedachte. In de lijn van de klassiek vrijzinnige theologie stelt Sonneveld dat God met iedereen bezig is. Dat Jezus onze beste informatie over God is, betekent volgens hem niet dat er geen andere informatie over Hem is. Geloven wil naar zijn overtuiging zeggen dat je je openstelt voor God. Daarbij mag je weten dat God al met je bezig was.

Ik weet dat Sonneveld vasthoudt aan de godheid van Christus en in die zin niet vrijzinnig is. Hij is er wel een voorbeeld van hoe christenen die in deze zin rechtzinnig zijn, de vrijzinnigheid volgen in hun visie op Gods liefde. Wereldwijd zien we dat de grenzen tussen rechtzinnigheid en vrijzinnigheid vervagen. Dat komt doordat de heiligheid en de toorn van God geen plaats hebben in het denken en de geloofsbeleving van vele rechtzinnige christenen. Daardoor wordt rechtzinnigheid – in de diepe betekenis van het toebrengen van de rechte lof aan de drie-enige God – een lege huls. Wat ontbreekt is de wetenschap, bezongen door John Newton in het gezang ‘Amazing Grace’: *I once was lost, but now am found* (eens was ik verloren, maar nu ben ik gevonden).

Het hoeft niet te bevreemden dat Sonneveld uitgaat van de alverzoening. Weliswaar wijst hij die uitdrukking af, maar dat is alleen omdat na de dood iedereen een proces van loutering en oordeel doormaakt om in de volle zaligheid te delen. Dat is juist een gedachte die in de kerkgeschiedenis zo goed als alle voorstanders van de alverzoening hebben aangehangen. Heel stellig wijst Sonneveld de notie van verzoening door voldoening af. Anselmus antwoordde in zijn werk *Waarom God mens werd* (*Cur Deus homo*) op een tegenwerping van zijn gesprekspartner Boso: ‘U hebt de ernst van de zonde nog niet genoeg overwogen.’ Deze woorden maken duidelijk waarom Sonneveld aan essentiële noties over de betekenis van de kruisdood van Christus voorbijgaat. Hij heeft volstrekt geen oog voor Gods heiligheid en miskent daarom de ernst van de zonde.

Sonneveld wijst het spreken van Anselmus over de verzoening volstrekt van de hand. Anselmus wilde er niet van weten dat de losprijs voor de zonde aan de duivel is betaald, zoals in de vroege kerk werd gesteld. De losprijs is aan God betaald. De verzoening is allereerst op God gericht. Bij Sonneveld blijft buiten beeld dat de Vroege Kerk als het ging om betalen weliswaar aan de duivel dacht, maar óók sprak over de kruisdood van Christus als het plaatsvervangend wegdragen van Gods toorn.¹

¹ Zie Donald MacLeod, *Christ Crucified: Understanding the Atonement*, Intervarsity-Press, Nottingham, 2014, en Gavin Ort-lund, *Theological Retrieval for Evangelicals: Why We Need Our Past to Have a Future*, Crossway, Wheaton, 2019. Op respectievelijk 13 april 2022 en 10 juli 2021 plaatste ik een bespreking van deze boeken op mijn weblog www.drpdevries.com.

De kerkvaders wisten trouwens ook dat wie Christus niet in geloof toebehoort, de eeuwigheid met de duivel en zijn engelen in de rampzaligheid moet doorbrengen. In de Vroege Kerk bepleitte Origenes de gedachte van de alverzoening zoals Sonneveld die voorstaat. Dat is een van de redenen dat Origenes niet als kerkvader kan worden gezien. Zijn opvatting werd verworpen in Constantinopel op het vijfde oecumenische concilie.

De kruisdood van Christus betekent óók de overwinning van de macht van de satan, maar heeft allereerst te maken met de opening van de toegang tot God. De toorn van God die de mens behoort te treffen is weggedragen door Gods Zoon. Hij werd door de Vader gezonden en was van harte bereid te gaan. Hij is het Lam van God dat de zonde der wereld wegneemt. De offerdienst is bepaald meer dan toewijding aan God. Allereerst opende de offerdienst – als gave van God zelf voor een zondig mens – de toegang tot God die met de zondeval was versperd. Veelzeggend is in dit verband dat de opening van het heiligdom zich, zoals eenmaal de opening van het paradijs, aan de oostzijde bevond. In de Heere Jezus vond de offerdienst haar volmaakte vervulling.

De Schrift zelf laat ons zien dat de kruisdood van Christus allereerst gericht is op het wegnemen van Gods toorn, opdat een mens na het sterven en ten slotte op de jongste dag zonder vrees God kan ontmoeten. In het Oude Testament toont Jesaja 6 die achtergrond. Een mens die zichzelf gaat zien zoals God hem ziet, kan alleen maar uitroepen: 'Wee mij, want ik verga' (Jes. 6:5). Die heel terechte vrees wordt weggenomen door het bloed van de verzoening.

Geloof is óók een overtuiging, een zeker weten, maar allereerst een vast vertrouwen. Wie gelooft, klemt zich vast aan Christus als Zaligmaker

In het Nieuwe Testament maken de openingshoofdstukken van de brief aan de Romeinen de betekenis van Christus' kruisdood duidelijk. De achtergrond ervan is dat heel de wereld onder Gods oordeel ligt, verdoemelijk is voor God. Johannes spreekt in zijn eerste brief over Jezus als Voorpraak bij de Vader. Ook dan blijkt tegen de achtergrond van het verzoenend werk van Christus dat God als Rechter de zonde niet ongestraft laat. Aan dat werk hoeven wij na onze dood niet nog iets toe te voegen. Het is de volkomen grond waarop wij direct na het sterven bij Christus mogen zijn en eenmaal op de jongste dag het nieuwe Jeruzalem binnengaan.

Het is duidelijk dat Sonneveld in zijn denken aan de gereformeerde belijdenis – en breder aan de boodschap van de Reformatie – geen plaats kan geven. Van deze boodschap geeft hij overigens wel een vertekende voorstelling. Gods liefde en het feit dat God zelf zorgt voor het wegnemen van zijn toorn vormen geen tegenstelling maar liggen in elkaars verlengde. Dat geloof allereerst een overtuiging is, is bepaald niet in de lijn van de gereformeerde belijdenis. Het is óók een overtuiging, een zeker weten, maar allereerst een vast vertrouwen. Wie gelooft, klemt zich vast aan Christus als Zaligmaker. Een christen is iemand die telkens weer vlucht tot Christus en telkens weer zucht om Christus. De verkiezing is een heilig mysterie. Van dit mysterie heeft Sonneveld wel heel weinig begrepen. De achtergrond van de verkiezing is de verlorenheid van de mens. Als God zelf niet het geloof werkte en in stand hield, kwam er van geen mens wat terecht. Naarmate wij onszelf meer leren kennen, wordt Gods genadige verkiezing een steeds grotere troost. Een levend geloof blijkt in een godzalige wandel, maar dat wij zouden moeten werken aan ons geloof om in de hemel te komen, is wel heel activistisch uitgedrukt en doet geen recht aan wat de Heidelbergse Catechismus heel terecht dankbaarheid noemt.

Dat meerdere theologische opiniemakers – ook van evangelische en gereformeerde achtergrond – het boek van

Sonneveld aanbevelen, laat zien dat een niet onbelangrijk deel van kerkelijk Nederland de weg echt kwijt is. Laten wij daartegenover vasthouden aan het Evangelie dat Jezus redt van de komende toorn en dat Hij alleen voor tijd en eeuwigheid toegang geeft tot God.

Een niet onbelangrijk deel van kerkelijk Nederland is de weg echt kwijt

Wij kunnen het Woord alleen tot het oor brengen. Alleen God kan mensen terugbrengen naar zichzelf. Het is een groot wonder als wij daarvan mogen weten. Het staat God niet in de weg als mensen qua levensstijl of theologische opvattingen ver van Hem vandaan zijn gedwaald. Ik denk aan de hervormde predikant ds. Jac. van Dijk (1913-1984). Van Dijk groeide op in de Gereformeerde Kerken toen zij nog een bolwerk van rechtzinnigheid waren. Zijn vader ging later met de Vrijmaking mee.

Tijdens zijn studie theologie aan de Rijksuniversiteit van Utrecht ging van Dijk over naar de Hervormde Kerk. Daar was sprake van allerlei wind van leer. Maar hij werd zo radicaal vrijzinnig dat een lid van de commissie die besliste over zijn toelating tot het ambt niet kon begrijpen dat voor iemand met zulke ideeën ruimte was in de Hervormde Kerk.

Als vrijzinnig predikant was Van Dijk er diep van overtuigd dat elk mens een kind van God is. Vrijwel elke dienst liet hij zingen: 'Kind'ren van één Vader zijn wij allemaal'. Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam hij actief deel aan het verzet en kwam hij in kamp Amersfoort terecht. Per vergissing kreeg hij de vrijheid. Na zijn terugkeer merkten zijn vrijzinnige gemeenteleden in 's-Gravenzande dat hij heel nadrukkelijk over de zonde van de mens ging preken. Zij vonden zijn prediking erg somber worden.

Toen hij op 26 november 1944 een vacaturebeurt moest vervullen in de Grote Kerk van 's-Gravenzande, een gemeente met een confessionele ligging, las hij voor het eerst in zijn ambtelijke bediening de wet voor. De tijd daarop leidde hij nog een aantal middagdiensten in diezelfde Kerk. Dan las hij de Apostolische Geloofsbelijdenis. Iets wat hij nooit gedaan had en toen ook nog niet deed in eigen gemeente.

Zijn innerlijke onrust nam toe. Op woensdag 14 maart 1945 werd bij het lezen van een preek van Smijtegelt over de tekst 'Vergader u geen schatten op de aarde' de strik gebroken. Van Dijk kreeg vrede met God en wist van de vrijspraak van schuld en straf. Hij werd naar eigen getuigenis, evenals Kohlbrugge in de negentiende eeuw, niet alleen met het geloof, maar ook met de zekerheid van het geloof begiftigd, sneller dan de bliksem. De Here redde zijn ziel van de dood om voor Gods aangezicht te wandelen. Van Dijk legde zijn ambt als voorganger van de Evangelische Unie, een afdeling van de vrijzinnige Nederlandse Protestantenvond, van 's-Gravenzande neer. Slechts enkele weken na zijn omkeer kreeg hij een beroep uit het naburige Monster, de meest behoudende hervormde gemeente van het Westland. Van Dijk nam dit beroep aan.

In zijn nieuwe gemeente zei een overijverig rechtzinnig gemeentelid: 'Dan staat u nu natuurlijk niet meer achter: "Kind'ren van één Vader zijn wij allemaal"'. Van Dijk antwoordde dat hij daar nog wel achter stond, maar dat het om een andere vader ging dan hij als vrijzinnig predikant dacht, namelijk de vader der leugenen. Hij wees het bewuste gemeentelid erop dat onze rechtzinnigheid ons niet kan baten als wij niet persoonlijk getrokken zijn uit de duisternis tot Gods wonderbare licht. Daarin zijn Gods wegen heel verschillend, maar de vrucht is gelijk. Dan belijden wij allemaal: 'Gij toch, gij zijt onze roem de kracht van onze kracht.' Mijn wens is dat wij zo in de diepste zin van het woord orthodox worden, zijn en blijven en Gods lof bezingen. ■

N.a.v.: Reinier Sonneveld, *Het vergeten evangelie. Het geheim van Jezus verandert alles*, Buijten & Schipperheijn Motief, Amsterdam, 2018, 296 pag., ISBN 9789463690034, prijs €19,90

HOED EN RAND

In mijn jeugd jaren was Alblasserdam nog een vrij kerks dorp. Op de 'dag des HEREN' zag je in heel het dorp mensen 'ter kerke' gaan. Op de Merwedeweg kon je kerkgangers van de dijk af naar beneden zien komen, op weg naar het gebouw van de Gereformeerde Samenkomst. In verschillende opzichten een noodkerk: het was een houten gebouw dat wij als kinderen wat oneerbiedig 'het schuurtje' noemden, en ze kwamen er samen omdat ze het in de vaderlandse kerk niet langer uit konden houden.

Zelf gingen wij een eind verder de dijk juist op, naar 'ons' kerkgebouw: een voormalig nutsgebouw met de naam Utile Dulci, dat we als vrijgemaakten eerst een tijdlang gehuurd hadden van de vrijzinnig-hervormden maar dat later ons eigendom geworden was. Als je na afloop van de dienst via het trapje naar buiten stapte, had je prachtig zicht op de rivier de Noord, maar moest je tegelijk goed opletten dat je niet van de sokken werd gereden door het passerende verkeer.

Verschillen

De kerkgangers verschilden overigens niet alleen in hun plek van bestemming. Zo gingen wij als gezin aanvankelijk nog voornamelijk lopend naar de kerk. Maar toen ons voormalig nutsgebouw het veld moest ruimen voor de dijkverzwaring en we een eind verderop in het dorp een nieuw onderkomen kregen, werd fietsen de regel. Iets wat bij de kerkgangers van de Gereformeerde Samenkomst ondenkbaar was: die bleven lopend van de dijk naar beneden komen.

Er waren in Alblasterdam nog heel wat kerkgangers die in de volksmond 'zwaar' genoemd werden: mensen die bij een kerk hoorden uit de rechterflank van de gereformeerde gezindte. Ook door hun kledingkeuze onderscheidten zij zich van de anderen. De mannen gingen op zondag veelal in het zwart gekleed, de vrouwen droegen een rok en het onvermijdelijke 'hoedje'.

Bij ons in de kerk was dat anders. Ik heb een tijdlang een zwarte zondagse broek gehad die onder geen beding vies mocht worden. Ook is er een periode geweest waarin ik 's middags tussen één van mijn oma's en een oudere zuster-met-hoed in zat. Maar als ik me goed herinner, vormde die laatste bij ons in de kerk een uitzondering. Een hoed was niet verplicht, en bij mijn weten hebben mijn moeder en zusjes er ook nooit een gedragen. Tenslotte waren wij niet 'zwaar'.

Front

Lange tijd heb ik weinig reden gehad om me bezig te houden met al wat op zondag 'met gedekten hoofde ter kerke gaat'. Ik had mijn handen vol aan mijn werk als vrijgemaakt predikant en kwam deze mensen in de gemeenten die ik

dienen mocht niet of nauwelijks tegen. Dat veranderde echter toen ik in 2017 de vrijgemaakten verliet en in 2018 werkzaam werd als GKN-predikant in (onder meer) Kampen. Een stad waar de rechterflank van de gereformeerde gezindte nog altijd nadrukkelijk aanwezig is. Daar komt nog bij dat mijn catechisanten in Kampen vrijwel zonder uitzondering reformatorisch onderwijs volgen.

Dit alles zette me opnieuw aan het denken en het veranderde mijn blik. Waar ik het hoedje vroeger vooral had beschouwd als symbool van een wereld die de mijne niet was, kreeg ik nu veel meer oog voor de overeenkomsten. Je zou kunnen zeggen dat in de loop der jaren het front in mijn beleving behoorlijk verlegd is.

Blijft over: het hoedje zelf. In de kerken die ik momenteel dien, is het net zo min gebruikelijk dat de zusters op zondag een hoed dragen als in de kerken die ik eerder diende en verlaten heb. Maar hoewel het gebruik naar ik begrepen heb in de reformatorische wereld minder algemeen is dan in mijn jeugdijaren, wordt het daar nog wel verdedigd. Het boekje *De hoed en de rand* dat de redactie mij aanreikte, bood me de gelegenheid om me er nader in te verdiepen.

Verfrissend

De schrijvers, dr. M. Klaassen en Sara-Maria Smit, erkennen dat er belangrijker onderwerpen zijn dan de hoofdbedekking van de vrouw. Toch hebben zij daarover hun boekje geschreven. Ze beargumenteren dit als volgt: 'Héél de Schrift is door God ingegeven (2 Tim. 3:16) en dus ook 1 Korinthe 11.' 'De Bijbel bevat meer

N.a.v.:
M. Klaassen &
Sara-Maria Smit,
De hoed en de rand.
Over hoofdbedekking
(en nog veel
meer...) De be-
langrijkste vragen
in Q & A, Brevier,
Kampen, 2021,
124 pag., ISBN
9789492433411,
prijs: € 9,99

dan alleen de boodschap hoe je behouden kunt worden. De boodschap van Gods Woord raakt ons hele leven, dus ook wat onze taak en roeping is als man en vrouw' (p. 15).

De manier waarop de schrijvers hier redeneren en het goed recht van hun boekje verdedigen, kom je vandaag de dag steeds minder tegen. Allerwege wordt het gezag van de Schrift op zijn minst geïdealiseerd, en steeds minder heeft en krijgt het in allerlei discussies nog het laatste woord. Omdat ik dat betreurt, vind ik het verfrissend om te merken dat dat in de reformatorische wereld nog anders is. Het is ook één van de redenen, dat ik die wereld meer ben gaan waarderen. Tegelijk moet daar wel iets aan worden toegevoegd. Dat je de intentie hebt om de Bijbel voluit de plek te geven waar die als het Woord van God recht op heeft, wil namelijk nog niet zeggen dat je die in de praktijk ook altijd op de juiste wijze uitlegt. In ander verband heb ik geschreven dat dat mijns inziens in (delen van) de reformatorische wereld niet het geval is als het gaat om de verhouding van belofte en eis.¹ Dat roept de vraag op of het wel gebeurt als het om het hoedje gaat.

Hoed

Letterlijk staat er in 1 Korintiërs 11:10 dat vrouwen 'een macht' op het hoofd dienen te hebben als ze bidden of profeteren. De Herziene Statenvertaling vertaalt het gebruikte woord met 'een *teken van gezag*'. Met hun zondagse hoofddekkel laten zusters in de reformatorische wereld weten, dat zij erkennen dat zij de man als hoofd hebben. Waarbij zij zich volgens de schrijvers wel hebben af te vragen, of hun hoedje 'daadwerkelijk een daad

van gehoorzaamheid of een achteloze gewoonte' is (p. 55). Omdat de apostel in 1 Korintiërs 11 ook de scheppingsorde ter sprake brengt, is het voor Klaassen en Smit duidelijk, dat het niet om een tijdelijk maar om een blijvend gebod gaat. Volgens hen is dat ook precies het verschil tussen het hoedje en het culturele gebruik van de heilige kus waar Paulus elders over schrijft. Bij de hoofdbedekking 'is sprake van een voorschrift dat op het nauwst verbonden is met de scheppingsorde – en dat is een onveranderlijke, tijdloze instelling van God' (p. 87).

Persoonlijk heb ik moeite met de uitleg die hier gegeven wordt. Met recht wordt de vraag gesteld wat Paulus bedoelt met 'de macht' die de vrouw 'op het hoofd' moet hebben. En misschien dat je die macht ook nog wel uit kunt leggen als 'een *teken van gezag*'. Maar bij de schrijvers wordt het 'een teken van *onderwerping*' en daarmee het tegendeel van wat Paulus zegt. Dit komt doordat zij vers 10 ten onrechte verbinden met wat Paulus in vers 5 en 6 schrijft over de bedekking van het hoofd bij het bidden of profeteren.²

Rand

Hoewel ik zodoende de belangrijkste conclusie van het boekje niet deel, heb ik het toch met plezier gelezen. Het gaat namelijk niet alleen over de hoed, maar ook over de rand. Volgens de schrijvers is het onderwerp hoofdbedekking net een spinnenweb: 'als je aan één draad trekt, gaan er heel veel andere draden meebewegen. Om er maar een paar te noemen: ontzag voor God, de roeping van man en vrouw, de daarbij behorende levensstijl' (p. 9). Juist over deze rand worden goede dingen gezegd.

Ook hierbij valt op dat de Schrift voor de schrijvers het laatste woord heeft. Tegelijk laten zij duidelijk merken goed te weten in wat voor tijd we leven en hoeveel er veranderd is sinds Paulus zijn brieven schreef. Met nadruk wordt bijvoorbeeld gesteld, dat Paulus niet bedoelde te zeggen dat de vrouw minder is dan de man. Alleen samen kunnen zij het beeld van God uitdrukken. 'Tegelijk zijn man en vrouw niet hetzelfde. Ze zijn gelijkwaardig (beide schepselen van God, naar Zijn beeld geschapen), maar niet gelijk' (p. 27).

Dit wordt onder meer concreet gemaakt, als het gaat over onderdanigheid. Sterk wordt benadrukt, dat die niet alleen een roeping van de vrouw is. 'Het betekent dat je je voegt naar de wil en ordening van God. Voor een getrouwde vrouw betekent dit concreet dat ze in gehoorzaamheid aan God haar man als haar hoofd erkent, net zo goed als die

1 Vergelijk hiervoor mijn bijdrage in A. Bas e.a., *Woord houden. Een kerk met kleine kracht*.

2 Vergelijk hiervoor breder J. van Bruggen, *Emancipatie en Bijbel. Kommentaar uit 1 Korinthe 11*, Ton Bolland, Amsterdam, 1975, p. 61-64. Hij vertaalt het Grieks met: 'Daarom behoort de vrouw macht te hebben over haar hoofd', met als parafraze: 'Omdat de vrouw er is om de man, behoort zij niet haar eigen hoofd te volgen, maar zich te schikken onder de man als haar hoofd: zij moet zo haar hoofd in bedwang houden en zichzelf onder controle hebben als vrouw'.

man dat misschien de volgende dag moet doen op zijn werk of onderweg naar huis door zich aan de snelheidsbepalingen te houden' (p. 28).

Eerbied

Het laatste deel van het boekje is gewijd aan de meer praktische vragen rond de hoofdbedekking van de vrouw. Ook hierin viel me weer de eerbied op: voor het Woord van de Here, maar vooral ook voor de Here Zelf. Bij de vraag of het 'hoedje' in een tijd als de onze juist geen verwarring schept, wordt onder meer geantwoord: 'vertel maar dat je dat doet uit respect voor God. En nee, dat vrouwen niet minder zijn dan mannen, maar wel anders. En wijs hem of haar vooral op de Heere!' (p. 96).

Me dunkt, dat dit ook ons nog wel voor de nodige vragen stelt. Want je kunt je afmaken van een onderwerp als dit door op exegetische gronden te stellen dat het in het begin van 1 Korinte 11 niet om een blijvend gebod gaat. Maar denken dat je er dan klaar mee bent, lijkt me toch echt wat te kort door de bocht. Want durven wij in een tijd als de onze nog te staan voor wat de Here van ons vraagt? En: waaruit blijkt bij ons nog de eerbied voor de grote God die ons schiep en ons verlost? ■

Dr. André Bas is predikant van de GKN te Kampen en Dalfsen.

Hoe blijven we gereformeerd?

Wij zijn GKv-leden die verontrust zijn over de ontwikkelingen in ons GKv-kerkverband.

Over een andere manier van de Bijbel lezen en uitleggen, die niet alleen leidt tot een andere visie op vrouwelijke ambtsdragers, maar ook tot een andere visie op de gereformeerde belijdenis.

Over zaken als het toelaten van kinderen aan het Heilig Avondmaal en de acceptatie van homoseksuele relaties in de kerk. Doorslaggevend is uiteindelijk niet meer de Bijbeltekst zelf, maar de door ons gereconstrueerde bedoeling van de bijbelschrijver.

In het nieuw te vormen NGK-kerkverband, met ook een nieuwe kerkorde, krijgen plaatselijke kerkenraden alle ruimte om in alle veranderingen een eigen koers te varen. Daardoor, én door een lossere binding aan de belijdenis, zullen de plaatselijke verschillen nog groter worden.

Kun je dan plaatselijk en persoonlijk nog gezond gereformeerd blijven? Want dat is wat we samen graag willen.

Maar hoe dan?

Deelt u onze vragen?

Dan nodigen wij u uit om met ons en met elkaar in gesprek te gaan op één van onze **regionale bezinnings-avonden**:

- 19 januari**
Drachten, in de Kapelkerk, Berglaan 10
- 24 januari**
Groningen, in de Maranathakerk, Van Lennepleaan 97
- 26 januari**
Meppel, in De Samenstroom, Groenmarktstraat 2.
- 02 februari**
Hardenberg, in de Hôftekerk, Lage Doelen 3
- 07 februari**
Apeldoorn, in De Voorhof, Gijsbrechtgaarde 101
- 09 februari**
Bunschoten-Spakenburg, in De Fontein, Bikkersweg 7
- 14 februari**
's-Hertogenbosch, in kerkgebouw, Evertsenstraat 35
- 16 februari**
Gouda, in de Pauluskerk, Hogendorpplein 2
- 23 februari**
Goes, in de Maranathakerk, Bergweg 43A

U bent van harte welkom op één van deze avonden, die beginnen om 19.45 uur en duren tot ca. 22.00 uur.

Aan de hand van het pas verschenen boek *Het Woord in geding* willen we in gesprek gaan over dat wat ons drijft. En over hoe we elkaar kunnen steunen om in deze kerkelijke context samen gereformeerd te blijven. Ons doel is **bezinning en verbinding**.

U kunt zich aanmelden via info@bezinninggkv.nl met vermelding van uw naam en de plaats die u bezoeken wilt (i.v.m. de zaalruimte en catering liefst een week van tevoren). Het boek kunt u bestellen via de website www.bezinninggkv.nl. Op de regio-avonden is het voor €15,- verkrijgbaar.

Op genoemde site vindt u ook aanvullende informatie onder 'regio-avonden'.

UIT REFORMATORISCH DAGBLAD

VAN 22 NOVEMBER 2022 EN 1 DECEMBER 2022

Ds. Ernst Leeftink gaf in het Reformatorisch Dagblad van 22 november 2022 een beschouwing over de vraag waar verontruste GKv'ers heen moeten. Niet dat hij zichzelf tot die categorie rekent en dus voor die vraag staat. Maar hij wil toch meedenken. Hij meent namelijk dat verontruste GKv'ers die niet mee willen naar de fusiekerk NeGK een groot probleem hebben: ze passen eigenlijk nergens. Zijn titel luidt dan ook: 'Derde exodus uit vrijgemaakte kerken is zonder alternatief'. De HHK en andere kerkgenootschappen van de reformatorische stroming zijn te bevindelijk en te weinig open naar de wereld à la het neocalvinisme van A. Kuyper. De CGK 'worstelt met dezelfde problematiek als de GKV, al liggen de verhoudingen heel anders'. En DGK en GKN hebben te veel middelmatige zaken tot bindende besluiten verheven. En daarom is zijn conclusie:

Verontruste GKv'ers - waarheen?

'In de voorgestelde kerkenfusie is geen recht gedaan aan wat er ten tijde van de breuk van 1967, waarna de NGK ontstonden, over het fundament van de kerk speelde'

De verontruste GKV-broeders en zusters anno 2022 zitten dus echt een beetje klem. Zelf lijkt het mij het meest voor de hand liggen om een nieuw vrijgemaakt kerkverband te beginnen waarbij de DGK uit 2004, de GKN uit 2009 en de naderende nieuwe uittocht (GKV Capelle-Noord, GKV Urk en wat losse predikanten en gemeenteleden) zich samenvoegen. Dan heb je een traditioneel-gereformeerd, niet-bevindelijk kerkgenootschap naast een meer modern-gereformeerd kerkgenootschap en, als op termijn de rechterflank van de CGK en de HHK fuseren, een bevindelijk-reformatorisch kerkgenootschap.

Opvallend in de schets van Leeftink is zijn totaal voorbijgaan aan de inhoudelijke kant van de zaak. Waarom bestaat er verontrusting die zo groot is dat meegaan naar de NeGK een heel aantal GKv'ers in onoverkomelijke gewetensnood brengt? Het is op dat punt dat ds. Anne van der Sloot reageert in het Reformatorisch Dagblad van 1 december 2022. Zijn titel is: 'Tegenstanders fusie GKV-NGK doen appel op GKV om aan gezonde leer vast te houden'. Hij vindt dat het artikel van Leeftink maar 'weinig bekommernis' uitstraalt naar de bezwaarden. Een groot deel van zijn artikel neem ik hier met instemming over:

Gebondenheid

Persoonlijk had ik het wel zo pastoraal gevonden als ds. Leeftink ook de inhoud van de bezwaren tegen de voorgenomen fusie had weergegeven. Ik weet namelijk dat veel bezwaarden maar al te graag willen werken aan het herstel van de gereformeerde oecumene in ons land. Maar dan wel in gebondenheid aan het geloof van de kerk. Zelf, ook bezwaard over deze fusie, heb ik in 2019 daarover nog een boek geschreven: "Samen Gereformeerd. Het licht op Groen".

Uit het artikel maak ik op dat de bezwaarden in de ogen van ds. Leeftink tegenstanders van de kerkelijke eenheid zijn, als zij zich niet zullen aansluiten bij het nieuwe kerkverband, de Nederlandse Gereformeerde Kerken (NeGK), dat volgens hem juist aan deze gereformeerde oecumene gestalte zal geven: "Alle plaatselijke kerken die Bijbelgetrouw gereformeerd willen zijn, mogen zich daarbij aansluiten. Opdat zij allen één zijn rondom een open Bijbel en met Jezus Christus in het centrum – ook als men het niet in alles met elkaar eens is."

Tussen wal en schip

De inhoud van de bezwaren tegen de fusie tussen de GKV en de NGK betreft:

A. De kerkorde van het nieuw te vormen kerkverband. De bezwaren hiertegen komen op het volgende neer:

1. De band aan de gereformeerde belijdenis zal een "losse" band worden. Vanaf 1 mei is de eigenlijk band: alleen de Bijbel!

Overigens maakt ds. Leeftink terecht onderscheid tussen de huidige confessioneel-gereformeerde GKV en de nieuw te vormen NeGK, waarin alle Bijbelgetrouw-gereformeerde kerken welkom zijn. Zo moet de prediking voortaan alleen aan de hand van de Bijbel beoordeeld worden. Terwijl van de ouderlingen en diakenen niet langer meer wordt gevraagd dat ze de Drie Formulieren van Eenheid ondertekenen. De gezonde leer, zoals beleden in de Drie Formulieren van Eenheid, valt daarmee tussen wal en schip.

2. De gereformeerde leer is niet langer exclusief normatief voor het kerkrecht: a. De vrouw mag in alle ambten worden toegelaten; b. Er wordt niet langer op toegezien dat de kinderen van de gemeente worden gedoopt. Kinderen van het verbond mogen ook opgedragen worden en kunnen als kinderen toegelaten worden, zonder belijdenis, tot het heilig avondmaal; c. Er wordt niet op toegezien dat alleen huwelijken tussen man en vrouw kerkelijk bevestigd worden. De kerkenraad kan ook beslissen om andere vormen van samenleving te bevestigen of in te zegenen.

Breuk van 1967

B. Methodisch, theologisch en confessioneel is in de voorgestelde kerkenfusie geen recht gedaan aan wat er ten tijde van de breuk van 1967, waarna de NGK ontstonden, over het fundament van de kerk speelde.

In 1944, ten tijde van de Vrijmaking, was er binnen de GKV grote eenstemmigheid over de inhoud van de Drie Formulieren van Eenheid, waarin de Heilige Schrift als fundament van de kerk wordt beleden. Daarom was er binnen de toenmalige GKV sprake van gezamenlijk verzet tegen de zogenoemde boven-Schriftuurlijke binding aan het synodebesluit over doop en verbond, dat als een "4e Formulier" aan de kerken was opgelegd. Maar nadien werd in de zogenoemde "Open brief" van 1966 gesproken over het persoonlijke en naar inhoud meer "smalle" geloofsgetuigenis "Jezus is Heer", waarop Christus thans (in 1966) zijn kerk vergaderde. Deze versmalling van het fundament van de kerk leidde tot grote verwarring binnen de toenmalige GKV. Want er bestaat toch geen tegenstelling tussen Jezus en de Heilige Schrift? Op Jezus, de Christus van de Schriften, dienen we toch ons geloof te bouwen?

Verschuiving

C. De openstelling van alle ambten voor de vrouw heeft te maken met een verschuiving in principiële argumenten. Door de krachtige invloed van de culturele praktijk en de nadruk op de context van de tegenwoordige tijd is eraan toegegeven om het moderne levensgevoel in de exegese van de Bijbelteksten zelf te trekken. Daarmee werd tekortgedaan aan de Bijbelse lijn. Het leidde tot een andere hermeneutiek en tot een ander zicht op het Schriftgezag. De zorgvuldige behandeling van deze vragen bij de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) is in dit opzicht verkwikkend.

Theologen en synode

Collega Leeftink noemt deze vorm van kerk-zijn modern gereformeerd. Zelf meen ik dat hierop nogal wat valt af te dingen. Volgens mij laat de nieuwe kerkorde van de NeGK zien dat niet langer het geloof van de kerk zoals dat beleden wordt in de Drie Formulieren van Eenheid, maar het verstandelijk inzicht van de theologen en de NeGK-synode bepalend is voor wat in de 21e eeuw "overeenkomstig de Bijbel" genoemd zal worden. ■

UIT WEERKLANK, OKTOBER 2022

Enkele jaren geleden (in 2019 om precies te zijn) verscheen een bijzonder boek, namelijk 'De Gereformeerde Ethiek' van dr. Herman Bavinck. Als enorme verrassing was een manuscript uit een archief opgedoken dat weliswaar door Bavinck nooit afgemaakt was, maar desondanks in druk een dikke pil van ruim 900 pagina's opleverde. In ons blad is het besproken door prof dr. W. van Vlastuin in het septembernummer van 2020. Onlangs gaf dr. Rob Visser ook uitvoerig aandacht aan deze bijzondere uitgave in het blad Weerklank (het nummer van oktober 2022). Dat lijkt een beetje laat, maar hij had hiervoor een bijzondere aanleiding. Hij kreeg namelijk de beschikking over het exemplaar dat van prof. dr. J. Douma is geweest en door Douma nog intensief gelezen is, blijkens de door hem aangebrachte onderstrepingen en opmerkingen. Dat is interessant natuurlijk, omdat Douma voor de ontwikkeling van de gereformeerde ethiek ook zo enorm veel betekend heeft. Wat Visser erover vertelt trof me, en het leek me ook voor onze lezers de moeite waard om kennis van te nemen. Dat deel van Vissers artikel neem ik daarom beleemaal over. Zijn eigen titel luidt: 'Bavinck-ethiek-Douma'. Nadat Visser geweest heeft op de actualiteit van wat Bavinck zegt over een bepaald onderwerp, schrijft hij:

Bavinck en Douma

Douma

Als we in het boek kijken dat professor Douma bij zijn leven nog gelezen heeft, is duidelijk dat hij het ook intensief gelezen heeft. Door het hele boek zien we onderstrepingen. Van tijd tot tijd ook uitroeptekens. Voor in het boek zijn er enkele korte aantekeningen die bedoeld lijken om in een recensie of artikel over dit boek naar voren te brengen. Het is heel duidelijk dat professor Douma zich kon vinden in de lijn die Bavinck in dit boek uitzet. Dat hij zich zonder het met alles eens te zijn ook op de schouders van Bavinck wist te staan.

Twee dingen waar Douma aandacht voor wilde vragen, waren o.a. wat Bavinck over de verhouding van Schrift en belijdenis schreef en wat hij over ziekte schreef.

Ik geef hier de citaten weer waar professor Douma met grote instemming naar verwees.

- a. Het eerste is wat Bavinck schrijft over de bron waaruit een echte gereformeerde ethiek put. De bron die ook meteen de norm is. Ik geef dit weer met de voetnoot die Bavinck daaraan heeft toegevoegd.

“Wij leveren dus een gereformeerde ethiek. De gereformeerde type van het christelijke leven is een gans andere dan de katholieke, de lutherse, de doperse, methodistische, hernhut-terse, darbystische, etc. Hoe krijgen we nu zulk een gereformeerde ethiek? Zijn daarvoor de belijdenisschriften, schrijvers, kerkhistorici bron? Dan krijgen we twee bronnen: Schrift en gereformeerde documenten. Dat mag niet, is juist ongereformeed. De Heilige Schrift is alleen kenbron, staat alleen, op zichzelf; noch belijdenis, noch enig geschrift staat er naast. Voetnoot, p. 51: Schrift en belijdenis geen twee bronnen. Want die belijdenis is geen bron, welt niets op. Een bron, hoe klein, levert iets eigens. Gereformeerd levert niets dan het christelijke; belijdenis biedt ons de Schrift aan. De gereformeerden zeggen: Zie hier het zuivere water; anderen hebben ook geput, maar met bezoedelde emmer.”

Wat zijn de woorden dat de Schrift de bron is en dat we als we echt gereformeerd willen zijn niet meer dan christelijk moeten willen zijn actueel. Wat hebben ze ons veel te zeggen. Voor de ethiek maar ook in de kerkelijk situatie van vandaag.

- b. Het tweede is heel aangrijpend als we beseffen dat professor Douma wist wat ziekte in eigen leven was. Vanaf zijn jeugd. Hij heeft jaren aan tuberculose geleden en daarvan grote gevolgen ondervonden. Op het moment dat hij de Ethiek van Bavinck leest, voelt hij de gevolgen van de ouderdom en ziekte heel duidelijk in eigen leven en in dat van zijn vrouw.

“Maar overigens ligt in het ziek-zijn rijke ethische betekenis. Schleiermacher zegt wel: men mag en moet geen tijd hebben, om ziek te zijn. Maar ofschoon men niet wil, God geeft ons dikwerf de tijd om ziek te zijn. Hij werpt ons op het ziekbed terneer. De tijd is ons volstrekt niet gegeven om alleen te handelen, te werken, te genieten. Alsof al het andere tijdverlies ware. De tijd is ook ons tot lijden, krank-zijn gegeven. Ja ook tot verveling om te leren daaruit, hoe arm de tijd en heel de

wereld is in zichzelf en ons doen verlangen naar iets blijvends en duurzaam. God zendt dat lijden en die krankheid; niet de duivel (p. 501v.).

Ziekten zijn daarom een uitnemend pedagogisch middel in de hand Gods. Ze rukken ons uit ons aardse beroepsleven, dwingen ons tot rust, stilte, eenzaamheid, naar een indenken in onszelf. Ze doen ons de ijdelheid kennen van onze kracht, jeugd, geld, moed, jaren, leven. Elke ziekte is een voorbode des doods, een waarschuwing Gods: bereid uw huis want gij zult sterven. Zij maant ons tot overdenking van onze staat voor de eeuwigheid. Zij dient om het geloof te wekken, te beproeven, te versterken, Joh 9:3v.,11:4. Men dient de ziekte dus als bode Gods te ontvangen, als een profeet die ons verkondigt het hemelse te zoeken, Jes. 38:1-5, Ps. 41:4v., als een bode die aanmaant tot verootmoediging enerzijds maar ook tot geloof.

‘... belijdenis biedt ons de Schrift aan. De gereformeerden zeggen: Zie hier het zuivere water’

Op het ziekbed ontdekken we dat ook de gezondheid slechts een relatief goed is. Ook de chronische ziekte kan ons een doorn zijn in het vlees (1 Cor. 11:30), 2 Cor. 12:7, en alzo pedagogische bedoeling hebben, opdat we in lijdzaamheid en ootmoed Christus volgen.

Al wordt de ziekte echter door God ons toegezonden, wij mogen ertegen ingaan en om genezing bidden en naar middelen tot genezing omzien.” (p. 502v.)

Het zijn opmerkelijke woorden van Bavinck die professor Douma onderstreept heeft. Het is een manier van denken en leven die wij denk ik nogal eens vergeten zijn. Het is van groot belang om ook dit deel van ons leven in dienst van Christus te zien.

Het hele leven

Het is heel opvallend hoe Bavinck in dit boek steeds weer duidelijk maakt dat er bekering in ons leven nodig is. Dat de HERE ons dat in de wedergeboorte door de Geest wil geven. Hij laat zien hoe het in het hele leven nodig is om echt steeds in liefde in dienst van Christus te staan.

‘Godsdienst is dus niet een stuk van het leven, maar het leven. Heel ons leven moet een dienen Gods zijn’

Daarbij spreekt hij dan steeds weer over de plichten die we als christen hebben. De plicht om volgens Gods wil te leven. Dat kan overkomen alsof het leven van een christen alleen maar het uitvoeren van plichten is. Dat is als je het hele boek leest zeker niet het geval. Het gaat in dit boek heel duidelijk om de liefdesverhouding met de HERE bij het kind van God. De plichten worden gedragen door Gods liefde en door de dank voor het wonder van genade dat in Christus tot ons komt. Het gaat dan om de lichte last van plichten die Christus ons oplegt. De lichte last van een leven dat juist tot zijn doel komt en goed is. Dat komt o.a. naar voren wanneer Bavinck hierover spreekt en daarbij de sabbat betreft. De rustdag waarin we juist rust vinden in God en Hem met ons hart de lof en de eer brengen. De sabbat waar juist die bijzondere ontmoeting met de HERE er is samen met Gods volk. Bavinck spreekt zich in dit boek uit tegen het piëtisme. Niet omdat dit aandacht vraagt voor de persoonlijke geloofs- en liefdesverhouding met de HERE. Hij spreekt zich er tegen uit omdat het eigenlijk alleen gericht is op het persoonlijke en daarom niet ziet wat Gods Woord voor alle verbanden en voor de hele samenleving betekent.

Bavinck schrijft over de betekenis van Gods Woord voor het hele leven o.a. dit: “Het is waar, dat de liefde

tot de naaste bewijs, zegel is van die tot God. Waar ook, dat ik in de naaste God moet beminnen, de naaste om God, dat dus de zedelijkheid in ruime zin godsdienst mag heten. Ook in beroep, ambacht, ook door de week heb ik God te dienen. Godsdienst is dus niet een stuk van het leven, maar het leven. Heel ons leven moet een dienen Gods zijn. Maar daaruit volgt, dat wel de sabbat de andere dagen mag en moet doordringen, maar nooit – dat is de fout der ethischen – de andere dagen de sabbat. De sabbat mag niet worden meegetrokken tot de laagte van de andere, maar deze moeten opgeheven tot de hoogte van de sabbat. Tegelijk echter blijft en moet in deze bedeling de sabbat naast andere dagen blijven bestaan, wel influencerende (invloed uitoefenende RV) op deze, maar ze niet opslokkende.” (p. 80)

Laatste opmerkingen

Het is iets om dankbaar voor te zijn dat het boek van Bavinck in onze tijd uitgegeven is. Het is een duidelijk getuigenis voor een leven uit geloof volgens Gods wil zoals die in de Schrift tot ons komt. Het is goed om te zien hoe de lijn van een leven elke dag volgens Gods wil via anderen naar ons is toegekomen. Professor Douma heeft daarin veel mogen betekenen. Juist ook als het gaat om dingen die in zijn tijd om een nieuwe bezinning vanuit Gods Woord vroegen. Het is belangrijk dat wij en de volgende generatie op hetzelfde fundament bouwen. Met nieuwe vragen, met het opnieuw doordenken van zaken. Dan zullen er ook verschillen zijn. Daarover hebben we dan door te spreken bij die open Bijbel, waarin de HERE tot ons spreekt. Om volgens dat Woord te willen leven, spreken en voelen. Die echte bezinning is steeds weer nodig. Met het gebed in ons hart dat de Geest ons als volk van God in Nederland zal leiden. Zo zal leiden dat we ons leven naar de HERE en Zijn wil keren in alle dingen. ■

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Stichting geeft tevens cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter

Ds. J. Wesseling (a.i.)

Secretaris

W. Hindriks

Penningmeester

G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN

Hoofdredactie

Dr. P. Boonstra

Eindredactie

B. Seldenthuis

D.E. Slump-Schoonhoven

Redactie

Ds. S.M. Alserda

Drs. H.J. Boiten

Ds. C. van Dijk

Dr. B. van Egmond

Drs. B.P. Hagens

Drs. J.W. van der Jagt

Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat

Ds. S.M. Alserda

Melkweg 49, 7904 ER Hoozeveen

Tel.: 06-165 61 146

Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA

Ds. J. Beekhuis, Hoozeveen

Drs. L. Bezemer, Hattem

Drs. F.J. Bijzet, Emmen

J.H. Bollemaat, Dalfsen

H. Boomstra, Den Helder,

tekeningen/cartoons

A.C. Breen, Dunsborough, WA

Drs. E. Brink, Waddinxveen

Drs. J.J. Burger, Veenendaal

Ds. H. Drost, Grafhorst

Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)

Drs. L.W. de Graaff, Heerde

Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort

Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen,

Kampen

Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen

Ds. R.Th. Pos, Steenwijk

Ds. P. Schelling, Amersfoort

G. Slings, Lelystad

Ds. A. van der Sloot, Steenwijk

Dr. R.T. te Velde, Wezep

Dr. H. Veldman, Zuidhorn

Ds. J. Wesseling, Veenendaal

Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort

Ds. G. Zomer Jzn., Nieuwendijk

Basisontwerp: Studio TinekeWerk

Vormgeving, prepress, fotografie:

Studio Bert Gort, Grijpskerk

Druk: VellendrukkerijBDU b.v.,

Barneveld

Gesproken versie: Nader Bekeken

is ook op Daisy-cd en Webbox

verrigbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden

en Slechtzienden,

tel. 0341-56 54 77, e-mail

klantenservice@cbb.nl.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruikmaken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

Adreswijzigingen en/of opzeggingen

INTERNET:

• www.woordenwereld.nl

• woordenwereld@spabonneservice.nl

• naderbekeken@spabonneservice.nl

• naderbekeken@spabonneservice.nl

POSTADRES:

• Woord en Wereldabonneservice,

Postbus 105,

2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:

• 088 - 110 20 42

• 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:

tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:

www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnementsvoorwaarden op www.woordenwereld.nl

Abonnementsprijzen:

Nader Bekeken € 46,50

Nader Bekeken (buitenland Europa)

€ 95,50

Nader Bekeken (buitenland overig)

€ 107,00

Nader Bekeken studenten € 27,50

Nader Bekeken cadeau-abonnement

€ 23,25

Nader Bekeken PDF € 27,50

Nader Bekeken PDF (buitenland

Europa) € 39,50

Nader Bekeken PDF (buitenland overig)

€ 51,25

Prijzen losse verkoop:

Nader Bekeken € 4,75 (incl. verzendkosten)

Cahier € 15,50 (incl. verzendkosten)

Cahier PDF € 8,00

Bankrekeningnummer:

NL 75 INGB 0007 2255 58

Bic-code: INGBNL2A

Deze tarieven gelden bij machtiging

(automatische incasso).

Voor betaling per acceptgirokaart of per

eigen overschrijving geldt een opslag

van € 2,-

Bankrekeningnummer voor giften:

NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

Kijk eens op onze website!

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:

- De laatste nummers van Nader Bekeken bekijken.
- De nodige informatie over de nieuwste cahiers vinden.
- Direct een (deel van een) artikel uit het nieuwste nummer downloaden.
- Nummers die langer dan een jaar geleden verschenen zijn als pdf verkrijgen.
- Met de uitgebreide zoekfunctie, heel gemakkelijk, allerlei onderwerpen waar iets over geschreven is, vinden.

Het anatomisch verslag

Ik zat te kijken naar het sterven
van mijn moeder, haar gezicht was al leeg
maar ze ademde nog - ga toch dacht ik, verlaat
in godsnaam dat lichaam - en ze ging

ik geloof niet dat zij de laatste jaren wist
wie wij waren: mijn moeder, haar zoon

ik lees het verslag van de patholoog-anatoom
in patiëntes hersenen trof hij de bij dit beeld
gebruikelijke afwijkingen aan

hij beschrijft uitvoerig en zorgvuldig hoe hij
met mes en microscoop door haar hersenen
is gewandeld en wat hij tegenkwam

ik wandel mee, ik ken het landschap uit het handboek
cortex, thalamus, limbische gebieden
en zie verwoestingen

in deze verlaten wereld heeft ze gewoond
en ook ik woonde hier

ik moet weggijken van het verslag
in mijn hoofd een leegte niet te beschrijven
alsof ook ik mijn lichaam had verlaten

RUTGER KOPLAND (1934-2012)
UIT: *EEN MAN IN DE TUIN*, 2004

De zoon beschrijft het sterven van z'n demente moeder. Hoewel hij niet meer gelooft, wat we weten uit andere gedichten, gebruikt hij nog wel 'in godsnaam'.

Hij beschrijft zijn reactie op het verslag van de patholoog-anatoom. Hij is zelf opgeleid tot arts-psychiater. Hij herkent de analyse.

Hij vereenzelvigt zich met z'n moeder: ook hij woonde in haar verlaten wereld. Een ervaring van menig bezoeker aan een demente bejaarde, zeker als het een geliefde betreft.

Jammer, die onbeschrijflijke leegte bij haar niet gelovige zoon.

Wat een troost dat demente gelovigen bij Christus mogen zijn na hun dood: in heerlijkheid!